

TARTU ÜLIKOOL
Sotsiaalteaduste valdkond
Ühiskonnateaduste instituut
Sotsioloogia õppekava

Nele Nutt

**ÜHISKONDLIKE NORMIDE MUUTUMINE JA
OMAKSVÕTMINE GENTRIFIKATSIOONIPROTSESSI
KÄIGUS TARTU SUPILINNA KOGUKONNA NÄITEL**

Magistritöö

Juhendaja: Andu Rämmer, MSc

Tartu 2017

Autorideklaratsioon

Olen koostanud töö iseseisvalt. Kõik töös kasutatud teiste autorite tööd, põhimõttelised seisukohad, kirjandusallikatest ja mujalt pärinevad andmed on viidatud.

Nele Nutt

ABSTRACT

This thesis “The Change and Acceptance of Social Norms in Gentrification Processes by the Example of Supilinn Community in Tartu” observes the formation of acceptable rules in a community in a gentrifying area and monitors the changes occurring during the gentrification. At first, the Supilinn gentrification processes’ compliance with the theoretical gentrification’s rules was assessed and then the onward process of gentrification was predicted. Secondly, the change of the gentrification *field* was studied. This also affects *the habitus*. The changes in *the field* were observed through the changes of norms accepted in different gentrification waves. Thirdly, the construction of social representation in the gentrification process and the creation of social capital in a previously constructed representation were observed. These processes have a significant effect on the formation of residents’ values. According to the research aim, which was to find out how the opinion of local residents is shaped (expressed in participatory planning), the norms developed in the previously mentioned processes were observed in the context of participatory planning.

To sum up, it can be said that there is a gentrification process happening in Supilinn that has reached a stage, which can be characterized as the second wave transitioning into the third wave. Gentrification constantly affects *the field* which reveals itself as the change of accepted social norms. The change in *the field* caused by the internalisation of norms constantly pressures the habitus, in which changes occur slower than in the socially accepted norms. The norms of internalisation, in turn, shape the social representation. Constructed social representation, however, is used for creating social capital.

The most important result of this work is that the study makes it possible to know what has shaped the opinions of residents, which are represented in the district’s spatial planning. This work portrays that the formation of opinions within residents is influenced by complicated and intertwined processes. Results confirm that the study of social processes is necessary in spatial planning, in order to better understand the point of views of local people and the reasons what have shaped these opinions. It is necessary to understand the rules of progression of social processes, in order to make future decisions and to take them into account in participatory planning.

Keywords: gentrification, social representation, social capital, Supilinn Community, spatial planning

SISUKORD

Abstract.....	2
Sisukord.....	4
Sissejuhatus Supilinna uurimisse	6
1. Ülevaade uurimisest Eestis.....	8
2. Töö eesmärk ja uurimisküsimused	10
3. Teooria.....	11
3.1. Gentrifikatsiooni teooria	11
3.2. Sotsiaalne kapital	12
3.3. Sotsiaalsete representatsioonide teooria	13
3.4. Sotsiaalsete representatsioonide kujunemise kontekst	15
3.5. Planeerimisteooriad	16
4. Meetod ja andmed	18
4.1. Uurimismeetod.....	18
4.2. Mälestused ja ilukirjandus, kohalik ajaleht.....	20
4.3. Uuringud ja teadustöö	23
4.3.1. Supilinna uuringud	23
4.3.2. Statistilised ülevaated	25
4.3.3. Arengudokumendid ja planeeringud	25
4.4. Internetisuhtlus.....	27
5. Objekti kirjeldus – Supilinn.....	28
5.1. Ruumiline areng ja elanikkond	28
5.2. Kogukond ja Supilinna Selts.....	30
6. Tulemused ja arutelu	33

6.1. Gentrifikatsioon Supilinnas	33
6.2. Sotsiaalne representatsioon ja sotsiaalne kapital	38
6.3. <i>Habitus</i> ja internaliseerimine Supilinnas	44
6.4. Internaliseerimismuutused Supilinnas ruumilises planeerimises	47
Kokkuvõte	52
Kasutatud kirjandus	53

SISSEJUHATUS SUPILINNA UURIMISSE

Kaasaegse modernse ühiskonna pidevalt muutuvates sotsiaalsete ja kultuuriliste protsesside võrgustikus toimub kultuuri internaliseerimine¹. Kultuuri all mõistetakse ideaalide süsteemi, väärtuseid, norme ja käitumisnäidiseid, mis reguleerivad inimestevahelisi suhteid (Durkheim, 1893). Ühiskonna poolt inimestele ette kirjutatud reeglid ja normid muutuvad osaks inimese väärtushinnangutest, mistõttu inimene täidab neid norme vabatahtlikult ning omab ootust ka ülejäänud ühiskonna suhtes. Lisaks ühiskonna tasemel internaliseerimisele toimub samasugune protsess ka väiksemates üksustes, nagu kohalikud kogukonnad, kus selle liikmed omaks võetud norme ja reegleid järgivad ning nende järgimist ka teistelt grupiliikmetelt eeldavad. Käesolevas töös võetakse vaatluse alla reeglite kujunemine kogukonnas, kus toimub gentrifitseerumisprotsess². Jälgitakse seda, kuidas gentrifikatsiooni käigus kujunenud reeglid muutuvad, kuidas toimub sotsiaalse representatsiooni konstrueerimine ja selle sotsiaalse kapitalina kasutamine. Samuti uuritakse, kuidas ühiskonna tasemel internaliseerimise normid ja kohalikud gentrifikatsiooni poolt kujundatud normid omavahel suhestuvad ning millisel juhul erinevate sotsiaalsete gruppide (gentrifikatsioonilainete) vahelised konfliktid avalduvad.

Käesoleva uuringu lähtekohtad on pärit sotsioloogiast, mis nagu ütleb Norbert Elias, peab olema suuteline ise endaga silmitsi seisma ja tajuma end ühena kõigi teiste inimeste seas, sest sotsioloogia tegeleb „ühiskonna“ probleemidega ja ühiskonda kuuluvad ka kõik need, kes ühiskonna üle mõtteid mõlgutavad ja seda uurivad (Elias, 2013). Claude Lévi-Strauss sõnul omandavad mis tahes ühiskonna kui tahes lihtsad tehnikad säärase süsteemi iseloomu, mis on analüüsitav üldisema süsteemi terminites. See, kuidas süsteemi teatud elementidest kinni hoitakse, teised aga välistatakse, võimaldab mõista lokaalset süsteemi kui tähenduslike valikute kogumit. Iga ühiskond või ühiskonna iga arengujärk on sunnitud tegema valikuid, mis teiste valikutega kas sobivad või

¹ Internaliseerimine on protsess, kus ühiskonna poolt indiviidile ettekirjutatud reegleid ja norme täidavad ühiskonna liikmed vabatahtlikult ning eeldavad normide täitmist ka teistelt ühiskonna liikmetelt.

² Gentrifikatsioon on protsess, milles toimub piirkonna ruumilise keskkonna uuenemine koos vaesema elanikkonna vahetumisega jõukama elanikkonna vastu.

mitte. Sotsiaalanthropoloogia ei kavatse oma objektilt sümboolset iseloomu eeldades end *realia*'st lahti lõigata ega lahuta materiaalist kultuuri vaimsest kultuurist (Lévi-Strauss, 2012). Uurimise all olev Supilinna füüsiline keskkond koos sotsiaalse keskkonnaga loovad eeldused sotsiaalsete representatsioonide ja sotsiaalse kapitali uurimiseks ning antropoloogiline lähenemine võimaldab näha süsteemi sees olevaid seoseid.

Uurimise fenomenoloogiline vaatenurk tuleneb sotsiaalanthropoloogilise käsitluse ja etnograafilise uurimismeetodi kasutamisest. Induktiivne lähenemine teeb võimalikuks kogukonna liikmete poolt sündmustele ja protsessidele antud tähenduskategooriate äratundmise ning võimaldab aru saada sündmustest kontekstis. Uurimise eesmärgiks on tuvastada need aspektid, mis uuritava olukorra kujunemisel olulist rolli mängivad ning analüüsida arenevaid sündmusi neid ümbritsevas sotsiaalses keskkonnas sotsiaalsete representatsioonide teooria (Moscovici, 1984) ja sotsiaalse kapitali teooria (Bourdieu, 1972) valguses. Töös asetatakse fookusesse kogukond, mille üheks identifitseerimislätteks on paljusi nende endi poolt loodud elukeskkond ja omavahel läbipõimunud suhted. Uurimise all on küsimus, kuidas osalusplaneerimisel avalduva gentrifitseeruva piirkonna kohalike elanike arvamus kujuneb. Selleks vaadeldakse, kuidas kodanikuühiskonna väärtusi propageerivas piirkonnas elavad ja erinevatesse gentrifikatsioonilainetesse kuuluvad inimesed ennast identifitseerivad ning kuidas piirkonna sotsiaalset representatsiooni konstrueerivad. Samuti uuritakse seda, kuidas kohaliku kogukonna liikmed enda poolt konstrueeritud sotsiaalset representatsiooni sotsiaalse kapitalina kasutavad. Ning lõpuks vaadatakse ka seda, millistes olukordades kerkivad esile nii erinevate gentrifikatsioonilainete omavahelised konfliktid kui ka gentrifikatsioonilainete poolt konstrueeritud sotsiaalse representatsiooni ja ühiskonna internaliseerimise reeglite vahelised vastuolud.

1. ÜLEVAADE UURIMISEST EESTIS

Käesoleva töö eesmärgist lähtudes antakse ülevaade gentrifikatsiooni käsitlevatest uuringutest Eestis, kodanikuühiskonda puudutavatest uuringutest ja etnograafilise meetodi kasutamisest kogukonna uurimisel. Eesti kohta koostatud gentrifikatsiooni käsitlevatest uuringutest on põhjaliku ülevaate andnud Allan Aksiim oma 2013. aastal valminud lõputöös (Aksiim, 2013). Gentrifikatsiooniga seotud küsimused tõstatas Eestis esmakordselt Merje Feldman, kes uuris omanikevahetusega seotud protsesse, mis kaasnesid omandireformiga. Gentrifikatsiooniprotsesse käsitlevad uuringud on valdavalt tuginenud kultuuriteooriatele (Feldman, 2000; Hiob jt, 2012; Hiob ja Nutt, 2016; Kadarik, 2009; Kurist, 2004; Männik, 2008, 2003, 2003; Nutt jt, 2013a; Nutt jt, n.d.) ja korra vaid majandusteoriatele (Kiisa, 2009). Uurijaid on huvitanud küsimus, kas uuritava piirkonna füüsilises ruumis võib täheldada gentrifitseerumise tunnuseid. Seda on mitmel perioodil erinevaid meetodeid kasutades uuritud nii Supilinnas (Hiob jt, 2012; Männik, 2008, 2003; Nutt, 2012; Nutt jt, 2016, 2013a, 2013a; Nutt jt, n.d.), Kalamajas (Kiisa, 2009; Kurist, 2004) kui ka Kadriorus (Feldman, 2000; Kiisa, 2009).

Noorele kodanikuühiskonnale iseloomulikult on Eestis populaarseteks uurimisteedeks olnud elanike kaasamine ruumilise planeerimise protsessi (MTÜ Pirita Selts, 2011; SA Keskkonnaõiguse Keskus, 2011; Supilinna Selts jt, 2011) ja omaalgatuslike organisatsioonide ülesehitus, kasvamise võimekus ja koostöö omavalitsusega. Kodanikualgatuse algust, selle kiiret muutumist ja võimalikke arengusuundi ning rolli ühiskonnas on käsitletud kodanikuühiskonda käsitlevates töodes (Lagerspetz jt, 2003; Rikmann, 2007; Rikmann jt, 2010a, 2010b), mille ajendiks on lisaks teoreetilisele huvile olnud ka poliitiline huvi. Teiste seast eristub Aet Annisti doktoritöö “Seeking community in post-Soviet Estonian centralised villages” (Annist, 2006), milles Annist kasutas kogukonna uurimisel etnograafilist meetodit ja osalusvaatlust. Töö eesmärgiks oli ühendada Ida-Euroopa külaetnograafiate traditsioon antropoloogiliste arengu-uuringutega. Uuringus käsitleti kogukondlike seoste ajaloolist tausta, keskuskülade sotsiaal-majanduslikke olusid ja nende kontekstis tekkinud sotsiaalseid suhteid. Uuringu tulemused on publitseeritud trükises „Otsides kogukonda sotsialismijärgses keskuskülas“ (Annist, 2011).

Varasemad Supilinna kohta koostatud gentrifikatsiooniuuritud tuginevad eelkõige füüsilises keskkonnas toimuvatele muutustele tuvastades seeläbi gentrifikatsiooniprotsessi olemasolu. Käesolev uuring erineb varasematest just seetõttu, et käsitleb gentrifikatsiooni sotsiaalse protsessina keskendudes sotsiaalsele keskkonnale ja selles toimuvate protsesside (sotsiaalse representatsiooni konstrueerimine, sotsiaalse kapitali loomine, internaliseerimine) uurimisele. Samuti erineb käesolev uuring kasutatud meetodi poolest. Kuigi etnograafilist meetodit on rakendatud ka varasemate kogukonnauuringute läbiviimisel, seisneb käesoleva uuringu erinevus uurija positsioonis. Kogukonna liikmestaatus võimaldas kogukonda uurida ilma eristuvat uurija rolli kandmata.

2. TÖÖ EESMÄRK JA UURIMISKÜSIMUSED

Töö eesmärk on uurida gentrifitseeruva piirkonna kohalike elanike arvamuse kujunemist. Selleks vaadeldi Supilinnas toimuvaid sotsiaalseid protsesse gentrifikatsiooniteooria, sotsiaalsete representatsioonide teooria, sotsiaalne kapitali ja osalusplaneerimise kontekstis.

Uurimisküsimused:

1. Millised olid Supilinnas gentrifikatsiooniprotsessi käivitumiseks vajalikud tingimused, kuidas protsess on kulgenud ja millisesse staadiumisse tänaseks jõudnud?
2. Milline on omaks võetud normide erinevus gentrifikatsioonilainetes? Kuidas gentrifikatsiooniprotsessi kulgedes omaks võetud normid muutuvad ja mille poolest need erinevates lainetes erinevad?
3. Milliste vahenditega gentrifitseeruva piirkonna sotsiaalseid representatioone konstrueeritakse ja kuidas elanikud representatioone sotsiaalse kapitalina kasutavad?
4. Millised on ühiskonna internaliseerumise normide ja erinevate gentrifikatsioonilainete poolt omaks võetud normide erinevused ja kus ning kuidas need avalduvad?

3. TEOORIA

3.1. Gentrifikatsiooni teooria

Kui 1950-60ndatel oli linnade puhul aktuaalne eeslinnastumise teema, siis 70-80ndatel hakati aina enam rääkima gentrifikatsioonist. 1960ndatel täheldas sotsioloog Ruth Grass elanike liikumisega seotud trende Londoni töölispiirkondades, kus vaesemate tööliste asemele kolis jõukam keskklass. Grass nimetas protsessi gentrifikatsiooniks (ingl. k. *gentrification*) (Atkinson, 2004; Brouillette, 2009; Griffith, 1996).

Gentrifikatsioonina mõistetakse elanike liikumise protsessi, mille jooksul piirkonna vaesema elanikkonna (töölisklassi) vahetab välja jõukam elanikkond (keskklass). Elanikkonna vahetumine toob endaga kaasa ka piirkonna sotsiaalmajanduslikud muutused. Piirkonda kolivaid uusi elanikke nimetatakse gentrifitseerijateks. Protsess avaldus lääneriikides sõjajärgse linnade taastamise ja uuendamise ajal, 1950-60ndatel. Alates 1980ndatest hakati terminit kasutama keskklassi kuuluva elanikkonna liikumisprotsessi kirjeldamiseks, kuid õige pea selgus, et muutused ei puuduta ainult keskklassiga seotud liikumist, vaid tegemist on palju laiaulatuslikuma protsessiga. Põhjalikumal uurimisel eristati kogu protsessis mitmeid erineva iseloomuga perioode ehk laineid. Üldise käsitluse kohaselt koosneb esimene laine niinimetatud pioneeridest, kes hõivavad ebapopulaarse piirkonna ning asuvad sinna elama. Teise laine moodustavad juba kindla elukutse esindajad ja kolmanda laine jõukas keskklass, kes soovib elada populaarses piirkonnas. Protsessi alguses piirkonda kolivad elanikud esindavad loovaid erialasid ning moodustavad nn kultuurilise kapitali. Piirkonna populaarsuse kasvades muutub see atraktiivseks müügiobjektiks ja sobivaks kaubaartiklikuks jõukamasse keskklassi kuuluvale elanikkonnale. Gentrifikatsiooni mitmepalgelisusest tulenevalt on see põhjustanud uurijate seas vastandlikke arvamusi. Tegemist on laiaulatusliku protsessiga, millele on nii kultuuriline-, majanduslik- sotsiaalne- kui ka poliitiline mõju ning uurijad ei ole ühel meelel protsessi peamise põhjuse osas. Ühed neist peavad põhiliseks tõukejõuks majandusprotsesse ehk tootmist ja teised kultuurilisi tegureid, mis avalduvad tarbimises. Kuna elavustumist mõjutavad nii tootmine kui tarbimine, siis ei ole küsimus mitte

selles, kumb neist on olulisem, vaid pigem selles kuidas nende suhe konkreetses piirkonnas avaldub. Gentrifikatsioon on samaaegselt nii üleilmse kui ka kohaspetsiifilise iseloomuga ning samaaegselt sotsiaalne, kultuuriline ja majanduslik protsess, mille uurimisel tuleb vaadelda kõiki nimetatud aspekte komplekselt. Oluline on nii kinnisvaraturul toimuv kui elanikkonna näitajad ja liikuvus, mis avaldavad mõju protsessi ulatusele ja kiirusele. Juba 1990ndate lõpus jõuti järeldusele, et tegemist on mitmeid eri valdkondi hõlmava protsessiga, mis koosneb nii kultuurilistest kui majanduslikest aspektidest. Gentrifikatsiooniteooria kohaselt on protsessil oma muutumise seaduspära, mis võimaldab ennustada protsessi edasist kulgu.

Protsessi käivitumisel on tõukejõuks ka kinnisvara potentsiaalse ja reaalse hinna erinevus, mis tõstab kinnisvaraarendajate huvi kesklinnalähedastesse piirkondadesse investeerimise vastu, sest olemasoleva odava kinnisvara saab muuta väikeste investeeringute abil tulutoovaks müügiobjektiks. Teiseks oluliseks käivitamise eelduseks on loovaid erialasid (kunsti, sotsiaalia, pedagoogide sektori s.h. tudengite) esindavate elanike olemasolu piirkonnas. Täheldatud on ka elanikkonna keskmisest kõrgemat haridustaset ning sotsiaalset mitmekesisust. Kui elavustumist peeti algselt positiivseks protsessiks, siis 1990ndatel hakati rohkem tähelepanu pöörama ka selle negatiivsetele mõjudele (Atkinson, 2004; Caulfield, 1989; Lees, 2000; Smith, 1986).

3.2. Sotsiaalne kapital

Hanifani poolt 1916. aastal kasutusele võetud mõiste (Hanifan, 1920) ja Pierre Bourdieu poolt 1972. aastal (Bourdieu, 1972) defineeritud sotsiaalse kapitali all peab Bourdieu silmas tegelike ja potentsiaalsete ressursside kogusummat, mis tuleneb vastastikusel tunnustusel rajanevast tutvuste püsivast võrgustikust, kus suhted eksisteerivad materiaalsete ja/või sümboolsete vahetuste vormis, mis aitavad neid säilitada (Käärrik, 2013). Sotsiaalse kapitali moodustumiseks on vajalik nii gruppide olemasolu kui ka gruppide vahel toimivad suhted. Gruppidevaheline koostöö, mis on kõigile samaaegselt kasulik tuginebki sotsiaalsele kapitalile. See omakorda seab grupis osalemise tingimuseks individipoolse sotsiaalse kapitali olemasolu (Bourdieu, 1986). Sotsiaalne kapital vajab püsimiseks pidevat taastootmist. Igal grupil on omad rohkemal või vähemal määral

institutsionaliseeritud sotsiaalse kapitali delegeerimise vormid. Kapitali edasiandmine võimaldab seda kontsentreerida, mis on grupi olemasoluks hädavajalik. Sotsiaalse kapitali teooria võimaldab analüüsida nii avalikke kui isiklikul tasandil kahepoolset kasulikke kontakte.

Sotsiaalse kapitali mõiste sai laiemalt tuntuks James S. Colemani ja Robert D. Putnami töödest 1990ndate aluses. Colemanil sõnul teeb sotsiaalne kapital, mis on sotsiaalse struktuuri üks aspekt, võimalikuks kindlate eesmärkide saavutamise (Coleman, 1990) pöörates tähelepanu inimkapitali tekkimisele ja hariduslikele väljunditele (Narayan ja Cassidy, 2001). Sotsiaalset kapitali teooria kohaselt on olulised nii sotsiaalsed sidemed kui ühised normid, mis on vajalikud heaolu saavutamiseks. Sotsiaalset kapitali ühiskonna tasandil analüüsiva Robert Putnami jaoks tähendab sotsiaalne kapital inimeste vahelisi sidemeid, vastastikuseid norme ja usaldust (Putnam, 2000). Putnam, kes on põhjalikult uurinud Ameerika ühiskonda, tõdeb et kodanikuühiskonda põimitud horisontaalsetel võrgustikel ning nendega seotud normidel ja väärtustel on kaugemale ulatuvad sotsiaalsed tagajärjed nii inimeste jaoks, kes selles ühiskonnas elavad kui laiemalt ühiskonna enda jaoks luues individuaalseid ja ühiseid hüvesid. Putnami poolt uuritud vabatahtlikes organisatsioonides osalemisel on sotsiaalsel kapitalil oluline roll kuna tänu aktiivsele kaasatusele loodud otsekontaktid aitavad saavutada kogukonnal eesmärgi. Putnami teooriat (Putnam, 2000) võib võtta kui kaheastmelist mudelit, kus kodanikuühiskond toetab sotsiaalse kapitali loomist (otsekontaktid ja omaks võetud normid), mis omakorda mõjutab inimeste osalemist poliitikas (Norris ja Inglehart, 2004). Putnami arvates soosib sotsiaalse kapitali tekkimist enam horisontaalse kui vertikaalse ülesehitusega organisatsioon. Selliste organisatsioonide puhul ei ole oluline niivõrd inimestevahelised suhted, vaid ühised sümbolid ja ideoloogia.

3.3. Sotsiaalsete representatsioonide teooria

Sotsiaalsete representatsioonide teooria tegeleb küsimusega, kuidas mingi sotsiaalse grupi liikmed erinevaid nähtusi enda jaoks mõtestavad. Sotsiaalne märgib siinkohal suhet indiviidi ja tema sotsiaalse grupi maailmasse kuuluva objekti, sündmuse või fenomeni vahel (Wagner, 1998). Indiviidi ja maailma vahelist suhet tuleb mõista grupi positsioonilt, kuna sotsiaalsest aspektist

vaadatuna ei eksisteeri maailm selles paiknevatest inimestest eraldi ja grupiliikmed kasutavad enda poolt aktsepteeritud tähendussüsteeme ümbritseva maailmapildi sobivaks kohandamisel. Sotsiaalsete representatsioonide konstrueerimisest arusaamiseks on vajalik mõista objektide konstrueerimise sotsiaalset külge. Objektiks võib olla mistahes materiaalne, kujuteldav või sümboolne nähtus, mida inimesed omavahelise kommunikatsiooni kaudu mõtestavad ja millele nad tunnuseid ja väärtuseid omistavad ning millest on võimalik rääkida. Objekti funktsioonid on alati grupiliikmetele arusaadavad kuna objekt eksisteerib objektina alati mingi grupi jaoks. Sotsiaalne representatsioon tähendabki objekti lahtiseletamist ja sündmused, mis sotsiaalses maailmas omandavad tähenduse, on konstruktiivsed sündmused. Sotsiaalne representatsioon on fenomen, mis ühendab inimesi, seda kajastatakse avalikus meedias ja sellest on palju metafoorseid lugusid (Wagner, 1998). Samuti on need igapäevaelu suunavad kommunikatsiooniprotsessis väljakujunenud konsensusliku olemusega ettekujutused, mis taasesitavad grupiliikmete jaoks sotsiaalselt olulisi välismaailma aspekte (Moscovici, 1984). Sotsiaalne representatsioon on kolme elemendi (subjektid ehk representatsiooni kandjad; objekt, mida representeeritakse; konkreetne nähtus või abstraktne idee ja projekt ehk pragmaatiline kontekst vastavas sotsiaalses grupis, milles representatsioon omab tähendust või on mõistetav) vahetõttu, mida iseloomustab kolmekordne kuuluvussuhe: subjektide representatsioonid, objektide representatsioonid ja konteksti/projektide representatsioonid (Bauer ja Gaskell, 1999). Need kolm elementi moodustavad ühtse süsteemi, milles viimane käitub kahe teise vahendajana. Soovides saada aru kuidas objekt, projekt ja subjekt on taasesitatud või mil viisil on objekt ja subjekt projektiga seotud, on kõige olulisem keskenduda representatsiooni struktuuri uurimisele. Representatsiooni tekkimiseks vajalikus kommunikatsioonis peab osalema vähemalt kaks ühise huviga indiviidi, kuna tähendused ei ole kunagi individuaalsed ega privaatsed, vaid viitavad alati kas reaalse või kujutletava teise olemasolule. Kuigi tähenduste vorm, funktsioon ja sisu on individuaalselt omistatud, mõjutavad protsessi paratamatult ka minevikust pärit sotsiaalsed kogemused. Kontekst ühendab kahte subjekti läbi ühiste huvide, eesmärkide ja tegevuste (Bauer ja Gaskell, 1999). Kõigil sama representatsiooni jagavasse gruppi kuulujatel on teatav ühisosa tervikuga, kuid tervikut on võimalik mõista ainult kollektiivi taustal. Representatsioon on samaaegselt nii individuaalne kui ka kollektiivne tavateadmise kultiveerimise tegevus - representatsioonide täiustamine, ringlemine ja vastuvõtmine kannab hoolt tavateadmise säilimise ja muutumise eest. Representatsioonid

hõlbustavad nii grupisest infovahetust kui ka individuaalsete ja grupieesmärkide saavutamist (Moscovici, 1984).

3.4. Sotsiaalsete representatsioonide kujunemise kontekst

Sotsiaalsete representatsioonide kujunemine toimub *väljas*, mille all peab Bourdieu silmas suhete võrgustikku, mis mõjutab *välja* sees tegutsevaid subjekte püsivate hoiakute ehk *habitus*'e kaudu (Bourdieu ja Wacquant, 1992). Ühiskonnas toimuvad muutused põhjustavad muidu kooskõlas oleva *välja* ja *habitus*'e vahel vastuolusid. Kiirete ühiskondlike muutuste ajal puutuvad inimesed kokku uudsete sotsiaalsete nähtustega (Rämmer, 1998) ning ennekõike just kiirete muutuste korral võib tekkida ajutine ebakõla uue sotsiaalse struktuuri ja vana inertse *habitus*'e vahel (Ventsel ja Raudsepp, 2015). Samas ei osutu ümberkorralduste tulemusena loodud uued struktuurid kuigi elujõuliseks, kui nad ei leia toetust uudse mõtteviisi poolt (Sztompka, 1996). Käsikäes ühiskondlike murrangutega muutub ka inimeste mõtlemine, pidevalt toimub sotsiaalsete nähtuste ümberhindamine. Sotsiaalsed representatsioonid loovad ühise tähendusliku tausta inimeste omavahelistele suhetele ning maailmapildile. Ühiselt jagatud ideed, arvamused ja emotsioonid moodustavad sotsiaalsete representatsioonide süsteemsed tervikud, mis on märgiliselt vahendatud ja kommuniqueeritavad ning kus juhtivateks põhimõteteks on ennekõike rühmakuuluvus, koostöö ühtede inimestega ning vastandumine teistele (Ventsel ja Raudsepp, 2015). Piirkonnaga suhestumine põhineb valdavalt konstrueeritud piirkonna identiteedil, mis samuti kujuneb läbi uskumuste, eelistuste, tunnete, väärtuste jms (Proshansky, 1978). Tegemist on pideva ajas muutuva ja areneva protsessiga (Proshansky jt, 1983). Liigne kiindumus piirkonda võib omada ka negatiivseid, pärssivaid jooni: nt erinevate ideaalide, visioonide kokkupõrked, kus ei suudeta leida ühte peamist agendat, millele keskenduda (Manzo, 2003), seda enam siis kui avalikus ruumis tegutsevad erinevad huvigrupid, kelle visioonid ei pruugi ühtida (Ait, 2015). Piirkonna kohatunnetus tugevneb piirkonnas elatud aja pikenedes (Taylor, 1996) ja sõltub piirkonnas tegutsevate organiseeritud gruppide sisemisest tugevusest (Brown jt, 2003). Seega mõjutab suhestumine piirkonnaga nii inimese käitumist kui ka naabruskonda laiemalt. Sotsiaalsete representatsioonide teooria kohaselt eksisteerivad samaaegselt kaks erinevat tasemel

representatsiooni. Lisaks domineeriva kultuuri internaliseerimise normidele eksisteerivad ka kollektiivsed representatsioonid (Wagner, 1998).

3.5. Planeerimisteooriad

Esimesed linnaplaneerimise katsed tehti Euroopa suurlinnades 19. sajandi teisel poolel. Tööstusrevolutsiooniga kaasnes tõsisem planeeringuline tegevus, millega prooviti lahendada probleeme, mis olid seotud linnade ebasanitaarsete tingimustega. Kuuekümnendatest alates käsitletakse planeeringutes aina suuremaid territooriume kuni kogu riigi planeeringuni välja. Kuuekümnendatel koos majandustõusuga toimus muutus ka omandisuhetes, mis omakorda avaldas survet planeeringute avalikustamisele. Tänapäevase ruumilise planeerimise ja planeerimise avalikustamise põhimõtte fikseeriti 1983. aastal vastuvõetud Torremolinos'e Hartas. Tõdeti, et planeerimine puudutab lisaks ruumilisele ka sotsiaalset, majanduslikku, kultuurilist ning looduslikku keskkonda, mõjutades seega paljusid erinevaid huvigruppe.

Esimeseks kaasaegse linnaplaneerimise lahenduseks Eestis võib pidada 1913. aastal toimunud Suur-Tallinna ideevõistlust. Teise maailmasõja purustuste likvideerimisel räägiti lisaks linnade ülesehitamisele ka linnaosade lammutamisest ("Tartu ülesehitamine: Arvamusi 1941. aasta sügisest," 2011). Linnauuringutes juhiti tähelepanu puitlinnaosade ebasanitaarsetele tingimustele. Puitlinnaosi vaadati kui ebasanitaarseid piirkondi, mis tuleb ümber kujundada (Kant, 1926). Nõukogudeaegne planeeringute koostamine oli tsentraliseeritud ja planeeringute avalikustamist ei olnud normidega ette nähtud. Täna kuulub ruumiline planeerimine Eestis kohaliku omavalitsuse ülesannete hulka, kes peab planeerimisalaste otsuste langetamisel järgima kehtivaid seadusi ja norme tagama erinevate huvide (kohaliku kogukond, riik, huvitatud isikud jt) tasakaalustatud arvestamise (Joonis 1). Planeerimisprotsessi kuulub ka kohaliku kogukonna kaasamine, sest mitte keegi ei tunne piirkonda nii hästi kui elanikud ise. Seetõttu on tähtis ka rollide jaotus kohaliku kogukonna, kohaliku võimu ja planeeringu koostaja vahel.

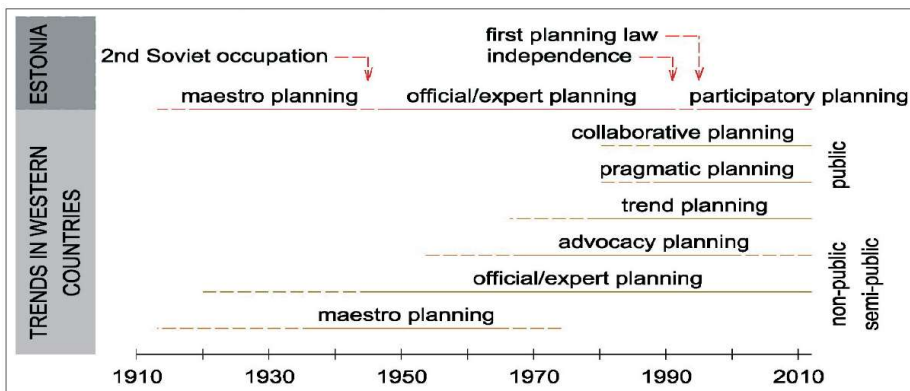

Figure 1: Planning strategies in Western countries compared to the developments in Estonia

Source: Virtanen *apud* Lass (2012)

Joonis 1. Ruumilises planeerimises toimunud muutused. Allikad: Hiob, M.; Nutt, N. (2016). Spatial Planning in Estonia – From A Socialist to Inclusive Perspective. Transylvanian Review of Administrative Sciences, 47E, 63–79.

Planeerimises räägitakse aina enam osalusplaneerimisest, mille all mõeldakse kohalike elanike kaasamist planeerimisprotsessi. Ratsionaalsele planeerimisteooriale on lisandunud sotsiaalne aspekt (Healey, 1997), mille tulemusena tekkiv koostöö aitab ühises planeerimisprotsessis paremini mõista kohalikke väärtusi (Healey, 2003). Lisaks kohalikele väärtustele räägitakse ka aina enam konsensuslikust planeerimisteooriast, mis tegeleb arvamuste paljususe küsimustega (Innes, 2004). Planeerimist käsitletakse ka kui koostööl põhinevat võimu jagamist, millega kaasneb nii vastutuse jagamine kui ka probleemidele lahenduse leidmine (Fischer ja Forester, 1993). Kommunikatiivse planeerimisteooria seisukohast on oluline osalusplaneerimine, mis peab olema mõlemale poolele arusaadav, põhinema tõestel faktidel, olema aus ja õigustatud (Habermas, 1985) ning planeerimist tuleb kasutada võimu mõju vähendamiseks (Healey, 2003). Planeerimine on eelkõige inimese jaoks (Forester, 1988), kuid tuleb silmas pidada, et seda mõjutavad poliitikad (Taylor, 1998). Kui 2009. aastal vastuvõetud planeerimisseaduses liiguti huvitatud isikute kaasamise suunas, siis viimased 2015. aastal jõustunud planeerimiseaduse muudatused vähendavad kodanike kaasa rääkimise õigusi seeläbi, et vahetu osalemine on asendunud kirjaliku osalemisega ning teatud juhtudel ei ole kohalike elanike kaasamist enam nõutud.

4. MEETOD JA ANDMED

4.1. Uurimismeetod

Käesoleva töö uurimismeetodi valik tuleneb otseselt töö eesmärgist, milleks on gentrifikatsiooni mõju uurimine sotsiaalsele representatsioonile, sotsiaalsele kapitalile ja omaks võetud (internaliseerumise) normide muutumisele. Selliselt püstitatud eesmärgi jaoks tuleb lisaks protsesside kirjeldavale uurimisele asetada need ka konteksti. Konteksti asetatuna on võimalik mõista uuritavate sotsiaalsete protsesside tegelikke põhjuseid ja protsesside omavahelisi seoseid.

Uuringu põhimeetodiks on etnograafiline meetod, mis moodustab uuringu metodoloogilise selgroo. Teadusliku etnograafilise uurimismeetodi kasutamine kogukonna uurimisel võimaldab uurijal olla samaaegselt teoreetik ja välitööline. Seda aspekti pidas kogukonna uurimisel oluliseks Bronislaw Malinowski (Malinowski, 2013), keda võib pidada koos Alfred Radcliffe-Browniga Briti moodsa sotsiaalanthropoloogia rajajaks. Radcliffe-Brown juhtis tähelepanu sellele, et etnograafiline meetod võimaldab vaadelda kõiki süsteemi elemente kontekstis ja analüüsida neid lähtuvalt eksisteerivast süsteemist (Haworth, 1958). Neist kahest põhimõttest lähtuti ka Supilinna kogukonna uurimismeetodi valikul. Nimelt on töö autor kogukonnas elanud pea 20 aastat (alates 1996. aastast). Kogukonnaga lähedast ja pidevat kontakti omades ja selle „keelt“ kasutades on olnud võimalik ilma suuremat tähelepanu äratamata olla samaaegselt nii uurija (teoreetik) kui osaleja (välitööline). Kogukonna liikme staatus on võimaldanud vaadelda osalusvaatlejana seestpoolt nii kogukonna kui terviku elu-oluga seonduvat kui ka selle sees eksisteeriva väiksema grupi sisekosmoses toimuvat.

Tuginedes Ingoldi (Ingold, 2008) seisukohale, et inimene on tihedalt maailma lõimitud ning selles aktiivselt, praktiliselt ja loominguliselt tegutsev liik (Rattasepp, 2008) valiti käesoleva uurimise läbiviimiseks meetod, kus uurimine on läbi põimitud osalemisega kohaliku kogukonna tegevuses. Sellist, kogemuslikust keskmest kujutatud elu ilma käsitlemist võib Tim Ingoldile (2008) toetudes

võrrelda sfäärilise lähenemisega, mis erineb keralisest käsitlusest seetõttu, et viimane saab toimuda vaid väljaspool objekti paiknedes. Erinevus sfäärilise ja keralise käsitluse vahel seisnebki uurija erinevas positsioonis. Piltlikult öeldes asub uurija Keralise käsitluse puhul ise väljaspool uuritavat objekti ka sel juhul kui ta oma kuuluvuselt on uuritava objekti liige. Näiteks ükskõik millise sotsiaalse grupi uurimisel on uurija paratamatult populatsiooni liige. Teaduslike uuringute puhul on tavapärane, et uurija positsioneerib ennast objektiivsuse tagamiseks väljapoole uuritavat gruppi. Sfäärilise käsitluse puhul on uurija uurimisobjekti keskel kuuludes selle koosseisu. Selline positsioon võimaldab tagada pideva interaktsiooni objektiga ning tuvastada aspekte, mis keralise käsitluse puhul jäävad kättesaamatuks. Samas on keeruline ühildada grupi liikme ja uurija roll nii, et oleks tagatud piisav objektiivsus.

Käesolevas töö läbiviimiseks valiti uurimismeetodiks osalusvaatlus, kus uurija on orgaaniline osa uuritavast objektist. Selline positsioon tegi võimalikuks asetada tähelepanekud konteksti, tuvastada hinnangute ja arvamuste tekkepõhjusi ning näha peidetud seoseid. Kui antropoloogidel on uurimistöös keeruline kogukonnaga märkamatuult liituda, siis käesoleva uurimistöö läbiviimisel seda probleemi ei tekkinud. Nimelt algatas käesoleva töö autor ühe kogukonna jaoks olulise projekti. Peale projekti teostamist tuli kogukonna poolt ettepanek liitumiseks. Edasine kogukonna täieõigusliku liikmena eksisteerimine ei ärritanud erilist tähelepanu ning kogukonna liikme rolli uurija rolli vastu vahetamine toimus sujuvalt. Käesolev käsitlus erineb tavapärastest antropoloogilistest käsitlustest just seetõttu, et kogukond ei tajunud uurija kohalolekut. Samas paneb see uurija ette mitmeid eetilisi küsimusi, mis on seotud eelkõige usaldusega. Seetõttu presenteeritakse töös vaid neid materjale, mida on võimalik kasutada kõigil uurijatel. Avalikkusele kättesaadavate materjalide läbitöötamisel saadud tulemusi kombineeritakse nende teadmiste ja tähelepanekutega, mis on kättesaadavad vaid kogukonna liikmele. Just see viimane aspekt võimaldab selgitada paljusid seoseid, mis väljapoolt uurijatele ei ole nähtavad.

Töös kasutatud holistlik käsitlus võimaldab kõiki toimunud sündmusi (Supilinna rajamine, areng, tänapäev) vaadelda ühtse sündmuste reana (piirkonna kujunemine), mille algpõhjused peituvad minevikus ja samaaegselt toimuvates teistes sündmustes. Supilinna ruumiline areng ja piirkonnas elanud inimeste mälestused loovad vajaliku taustsüsteemi, mis võimaldab paremini mõista

sajandivanustes majades toimunud elukorraldust. Mineviku tundmine aitab väärtusi säilitada mitte ainult vormiliselt vaid ka sisuliselt.

Teadusliku etnograafilise uurimismeetodiga kogutud materjal on salvestatud rikkaliku fotomaterjali ja kirjavahetuse s.h. märkmetena. Lisaks kogutud materjalile töötati konteksti loomiseks ning selle tõlgendamiseks läbi suurel hulgal allikmaterjali. Kuna Supilinn on läbi aja olnud populaarne uurimisobjekt, siis on kasutada mitmekesine materjali, milleks on ilukirjandusteosed, inimeste mälestused, ankeetküsitlused, intervjuud, inventuurid, pildid ja fotod, arhiiviallikad, ajaleheartiklid, projektid ja joonised, statistilistest ülevaated, planeeringud, andmebaasid, teadusuuringud, teaduspublikatsioonid jne. Käesoleva töö kontekstis on loetletud allikate puhul tegemist teiste andmetega.

4.2. Mälestused ja ilukirjandus, kohalik ajaleht

2003. aastal Supilinna Seltsi poolt väljakuulutatud kirjatööde võistlusele „Supilinn minu elus“ saadetud mälestused on koondatud 2006. aastal ilmunud samanimelisse kogumikku, mille koostaja Heiki Valk kirjutab eessõnas: „Kogumik sisaldab 26 kirjatööd, mis valgustavad Tartu äärelinna elu alates 1930. aastatest kuni nüüdisajani, puudutades vahel tagasivaatavalt ka tsaariaega. Lood kajastavad läbi kirjutajate isikliku vaatenurga Supilinna elu-olu kogu selle mitmepalgelisuses.“ (Valk, 2006). Kogumik sisaldab rikkalikku materjali erinevate perioodide olustikukirjeldusest, inimeste vahelistest suhetest, Supilinna elutingimustest, elanike väärtushinnangutest, piirkonna sotsiaalsest keskkonnast jms. Kuigi inimesed kellest neis lugudes räägitakse on erinevad, seob neid sümpaatia Supilinna vastu. Pea kõigis lugudes vaadatakse tagasi kerge nostalgiaga Supilinnas elatud ajale. Supilinn oma vastuolulisuses tõmbab ja tõukab samaaegselt. See vastuolulisus avaldub ilmekalt näiteks kirjutajate mälestustes laste kasvatamissõbralikkuse küsimuses. Kuigi Supilinna puuküttega majade elamistingimusi ei saanud just mugavateks pidada, tavaliselt asus tualett õuepeal ja külmaveekraan koridori peal, on kirjutajad üksmeelsel seisukohal, et Supilinn on äärmiselt sobiv keskkond laste kasvatamiseks, eelkõige hinnatakse piirkonna väiksust,

rahulikkust, rohelist jms. Ja samas on just mugavuste puudumine see, mis tuuakse Supilinnast ära kolimise põhjuseks. Ka selles avaldub piirkonna vastuolulisus.

Vaatamata sellele, et mälestustekogumikule lisaks on Supilinna kohta kirjutatud ka mitmeid ilukirjandusteoseid, on Supilinna kirjanduse antoloogia veel koostamata tõdeb Elle-Mari Talivee oma artiklis „Kirjanduslik linn. Kohtumine Supilinnaga“ (Talivee, 2012) ning lisab, et linnaosa on ilukirjanduses just mälestuslikus või nostalgiajoonega tõlgendustes kujutatud, sest see on üks aspekt, mis näib seda asumit kirjanduses kohati tugevalt iseloomustavat.

Ilukirjandusteostest tuleks esimesena nimetada Olev Remsu 2012. aastal ilmunud mälestusromaan „Supilinna Poisid“. Autori poolt antud kirjandusžanri nimetus - mälestusromaan - ütleb juba enda eest, et tegemist on autori isiklikel mälestustel põhineva looga. Väikese poisi silmade läbi nähtu kirjeldab 1950ndate aastate Supilinna ja selle inimesi. See on nii Supilinna kui ühe maja elanike lugu. Selle maja lugu, kus kokkusattumise tõttu on suure osa oma Supilinnas elatud ajast elanud ka käesoleva töö autor, mistõttu ei jää Remsu jutustus käesoleva töö autori jaoks abstraktseks fiktsiooniks vaid võtab konkreetse kuju andes nii olulise sisendi käesolevasse uuringusse. Olev Remsult on lisandunud veel mitmed Supilinna romaanid: Supilinna surmad (Remsu, 2012), Supilinna armastajad I (Remsu, 2013) ja Supilinna armastajad II (Remsu, 2014). Supilinnas elavad ka mitmete teiste ilukirjandusteoste tegelased nagu näiteks Leida Kibuvitsa 1932. aastal ilmunud romaan „Soomustüdruk“ (Kibuvits, 1932) peategelane Loona, küll ajuti, kuid Supilinna igatsus jääb teda saatma raamatu lõpuni (Talivee, 2012). Mitte küll otseselt Supilinnast aga supilinnalaadsest keskkonnast räägib näiteks August Jakobsoni 1927. aastal ilmunud romaan „Vaeste-Patuste agul“ (Jakobson, 1927), mille tegevus toimub 1910.–1920ndate aastate töölisagulis Räämas ja 1933. aastal ilmunud Oskar Lutsu jutustus „Tagahoovis“ (Luts, 1933). Väidetavalt elas kirjanik loo kirjanemise ajal Tartus Ülejõe piirkonnas, mille olustik oli väga sarnane tolleaegsele Supilinnale. Olustikku kirjeldav ilukirjandus võimaldab ette kujutada Supilinna aegadetagust miljööd luues seeläbi parema kontakti ajaloolise substantsiga. Mika

Keräneni populaarsete lasteraamatute³ tegevuskohaks on läbivalt 21. sajandi Supilinn. Ka 2014. aastal filmitud kogupere seiklusfilmi "Supilinna Salaselts" (režissöör Margus Paju), mis on Mika Keräneni lasteraamatutel põhinev lugu, tegevusest suur osa toimub Supilinnas. Filmivõtted algasid juunis 2014. aastal ja kestsid septembrini, mil filmis osalenud lapsed elasid samas majas Olev Remsu mälestusromaanis „Supilinna poisid“ peategelasena, olles seeläbi osalised Supilinna loos. Supilinna tänapäevast olustikku on kirjeldatud Mika Keräneni 2012. aastal ilmunud nn (mälestus)raamatus "Minu Supilinn: tõelise elu mekk" (Keränen, 2012), mis räägib ühe poisi meheks saamisest. Kuigi Keränen peab end Supilinna ja Supilinna elanike suureks sõbraks, ei ole ta kunagi ise Supilinnas elanud.

Kindlasti on mälestuste talletaja ja uudiste kandjana oluline koht alates 2005. aastast kord aastas regulaarselt ilmuv Supilinna Seltsi häälekandja „Supilinna Tirin“. Lisaks päevakajalistele sündmustele on lehes pikemad lood nii Supilinna ajaloost kui ka inimestest.

Kokkuvõtvalt tuleb öelda, et ilukirjandusse ja mäletustustesse tuleb suhtuda allikakriitiliselt, sest mõlemas on reaalsus teataval määral segatud fantaasiaga. Sellele vaatamata tuleb mõnda, et inimeste endi poolt kirja pandud lood oma elust Supilinnas on piirkonna uurimisel väärtuslik allikmaterjal. Supilinna olustikukirjeldused on kõigis eelpool nimetatud allikates suures osas kattuvad ning seetõttu võib kirjeldatud üldpilti pidada reaalsusega küllaltki sarnaseks. Huvitav on tõdeda, et nii inimeste poolt kirja pandud mälestustes kui ilukirjanduses on linnaosa kirjeldatud nostalgilises võtmes. Allikmaterjalina erineb kohalik häälekandja selle poolest, et kajastab päevakajalisi sündmusi, olustikku ja sotsiaalseid suhteid siis, kui need toimuvad, mitte mälule tuginedes.

³ „Varastatud oranž jalgratas“ (Keränen, 2008), „Peidetud hõbedane aardelaegas“ (Keränen, 2009), „Vana roosa maja“ (Keränen, 2010), „Salapärase lillenäppaja“ (Keränen, 2011), "Professor Must" (Keränen, 2013), "Kuldne Lurich" (Keränen, 2014), "Küttepüüvargad" (Keränen, 2015) "Jõmmu" (Keränen, 2016)

4.3. Uuringud ja teadustöö

4.3.1. Supilinna uuringud

Uuringud ja teadustööd võib käesoleva töö seisukohast jagada kaheks. Tööd, mis käsitlevad ajaloolist arengut (Maiste ja Berendsen, 2012; Teedema, 2010) ja tööd, mis kirjeldavad piirkonda kümme-kakskümmend aastat tagasi, mil muutused alles algasid (Männik, 2008, 2003). Vähem olulised ei ole ka ülevaated hilisematest juba muutuste tuules toimunud sündmustest nagu Supilinna Seltsi sünd (Liin, 2012a) ja selle roll ruumilise planeerimisega seotud küsimustes (Hiob, 2016). Rohke materjal võimaldab suhteliselt täpselt kokku panna tervikliku pildi.

Aastatel 1996-1999 läbi viidud uurimisprojekti „Kodu kui kultuuritegur 20. sajandi Eestis“ (Kannike, 2002) eesmärk oli ühtaegu talletada olustikulist ja olmelist infot ERMi arhiivi ja fotokogudesse ning samas analüüsida kogutu põhjal elanike hinnanguid oma elukeskkonnale ja elulaadile sellisena, nagu see väljendus kodu mõiste defineerimises ning koduideaali ja tarbimisharjumusi, aga ka oma elurajooni sotsiaalseid suhteid kirjeldades (Kannike, 2012). Teiste seas olid vaatluse alla ka Supilinnas asuvad kodud.

2012. aastal Supilinna Seltsi 10. sünnipäeva tähistava konverentsi „Teine linn. Supilinn“ ajaks ilmunud kogumiku „Teine linn. Supilinn“ koostajad, kellest üks on käesoleva töö autor, kirjutavad: „Supilinn on üks õnnelik linn seetõttu, et teda on uuritud nii lähedalt kui ka kaugelt. Uuringud on võimaldanud supilinlastel, aga ka kõigil teistel, piirkonna kohta väga palju olulist teada saada ning teadlike otsustega Supilinna tulevikku kujundada. Linnast teevad linna eelkõige inimesed, kes linna rajavad ja sinna oma kodu loovad. Käesolevas kogumikus "Teine linn. Supilinn" leiavad käsitlemist Supilinn ja selle elanikud - need, kes Supilinnast Supilinna teevad.“ (Nutt ja Liin, 2012)

Kogumik sisaldab 12. artiklit uurijatelt, kes on Supilinna ja selle uurimisega tegelenud. Esimese artikli autor, ajaloolane Lea Teedemaa annab ülevaate piirkonna asustuse kujunemisest 18. – 19. sajandil (Teedema, 2012), sellele järgneb ajaloolase Mart Siilivase artikkel hoonestuse ja linnaruumi (Siilivask, 2012) ning linnaplaneerija Mart Hiobi artikkel Supilinna planeeringulisest

kujunemisest (Hiob, 2012). Supilinna elanikkonnast läbi aegade annavad ülevaate Margus Maiste ja Veiko Berendsen (Maiste ja Berendsen, 2012) ning gentrifikatsioonist käesoleva töö autor Nele Nutt (Nutt, 2012). Supilinna Seltsi loo on kirja pannud Aliis Liin (Liin, 2012a). Ken Kalling kirjutab tervishoiust ja koolerast (Kalling, 2012), Anu Kannike Supilinna kodust (Kannike, 2012), Elle-Mari Talivee Supilinna ja ilukirjanduse suhtest (Talivee, 2012), Anu Sarv kohamälust ja mälestustest (Sarv, 2012), Tiit Remm tajust ja sümboolsusest (Remm, 2012) ning kogumiku lõpuartikkel on Juhan Maistelt, kes vaatleb Supilinna läbi vastandite, korra ja kaose piirimail (Maiste, 2012).

Supilinn on populaarne olnud ka tudengite seas, mida näitab pikk loetelu ülikoolides valminud kursuse- ja lõputöödest. Esile tuleks tuua Kati Männiku (neiupõlvenimega Matjus) järjekindlat huvi Supilinna vastu, mille tulemusena on valminud kolm Supilinna uuringut: „Gentrifikatsioon – Supilinn – Kalamaja“ (Matjus, 2002) „Gentrifikatsioon Eestis Supilinna näitel“ (Männik, 2003) ja „Gentrifikatsiooniprotsess. Tartu Supilinna näitel, aastatel 2003–2007“ (Männik, 2008). Oluline tähtsus Supilinna uurimisel on ka Lea Teedemaa magistritööl „Supilinna asustuse kujunemine 1704–1899“ (Teedema, 2010) ning Mart Hiobi doktoritööl "The Shifting Paradigm of Spatial Planning in Estonia: The Rise of Neighbourhood Participation and Conservation of Built-up Areas through the Detailed Case Study of Supilinn, a Historic Suburb of Tartu City, Estonia" (Paradigma muutus Eesti ruumilises planeerimises: kogukonna aktiivsuse esiletõus ja väljakujunenud linnapiirkonna säilitamine Tartu ajaloolise linnaosa Supilinna näitel) (Hiob, 2016). Tudengite koolitööde näidetena võib ära tuua „Ruumimuutused Supilinna piirkonnas“ (Kartau, 2013; Leppik, 2013), „Supilinna Siselinna vanemate eluasemete ja elanikestruktuuri muutused Tartus 1998–2008“ (Kadarik, 2009) ja „Gentrifikatsiooni uurimine Eestis“ (Aksiim, 2013).

Käesoleva töö autori huvi Supilinna vastu on samuti pikaajaline. Esimene töö, milleks oli Eesti Kunstiakadeemia Restaureerimiskooli lõputöö „Supilinn – Eesti stiilipuhtaim agul“, valmis juba 2001. aastal (Nutt, 2001). Sellele on järgnenud pidev uurimine, mille tulemusi kajastavad rahvusvahelistes teadusajakirjades ilmunud artiklid (Hiob jt, 2012; Hiob ja Nutt, 2016; Nutt, 2012; Nutt jt, 2016, 2013a) ja rahvusvahelistel konverentsidel peetud ettekanded (Hiob jt, 2010; Hiob ja Nutt, 2008; Nutt jt, 2013b; Nutt jt, n.d.).

4.3.2. Statistilised ülevaated

Supilinna kohta on koostatud palju statistilisi ülevaateid. Osalt käsitlevad piirkonda tervet Tartu linna hõlmavad statistilised ülevaated, mida koostatakse sellisel kujul alates 1998. aastast ning mis sisaldavad ülevaateid nii linnaosade elanikkonnast kui ka füüsilisest keskkonnast. Teise olulise allikana tuleb nimetada Tartu linna poolt tellitud uuringuid Tartu ja tartlased (1998, 2003, 2008, Tartu ja keskkond 2011), milles käsitletakse teemasid ka linnaosade kaupa. Kõik materjalid on kättesaadavad Tartu Linna kodulehelt.

4.3.3. Arengudokumendid ja planeeringud

Supilinna piirkonna kohta on koostatud mitmeid uuringuid, arengudokumente ja planeeringuid, mis annavad aktuaalse ülevaate nii füüsilisest ruumist kui tulevikunägemusest. "Supilinna edendamise kava aastateks 2006–2016" (2004) on kodanikualgatuse korras koostatud dokument, mille eesmärgiks oli linnaosa kompleksne, tasakaalustatud ja säästva arengu põhimõtetest lähtuv arendamine. Kava aluseks olid Supilinna Seltsi poolt korraldatud avalikud arutelud. Tartu linna poolt on tellitud mitmeid piirkonda käsitlevaid töid nagu näiteks "Muinsuskaitse eritingimused Tartu Supilinna tänavaruumi visuaalsete elementide kavandamiseks ja ehitustegevuseks üksikobjektide kaitsevööndites tänavamaa ulatuses" (2004), „Supilinna ruumilise kujunemise analüüs ja ettepanekud teemaplaneeringu koostamiseks“ (2010) ja „Osalusplaneerimine Supilinna teemaplaneeringu koostamisel“ (2011). Kogu Supilinna hõlmavaid planeeringuid, mis kajastavad hetkeolukorda ja piirkonna väärtusi on kaks: Supilinna linnaosa üldplaneering (2001) ja Supilinna linnaosa miljööväärtusega hoonestusala kaitse- ja kasutamistingimused ning linnaosa maa- ja veealade üldised kasutamise- ja ehitustingimused (2014).

4.3.3.1. Supilinna ruumilise kujunemise analüüs ja ettepanekud teemaplaneeringu koostamiseks

2010. aastal koostatud töö „Supilinna ruumilise kujunemise analüüs ja ettepanekud teemaplaneeringu koostamiseks“ (Artes Terrae, 2010) käigus koostati piirkonna ajalooline ülevaade, teostati füüsilise keskkonna inventuur ja viidi läbi küsitlus. Supilinna plaanistruktuuris

toimunud muutuseid uuriti võrdleva kaardianalüüsi teel, mille abil tuvastati ajaloolise plaanistruktuuri (alates 18. sajandist) säilivuse ulatus ja selles toimunud muutuseid. Lisaks plaanistruktuurile uuriti erinevatel ajajärkudel tehtud ülesvõtete võrdlemise teel arhitektuurseid ja mahulisi muutuseid, mida kaardianalüüs tuvastada ei võimaldanud.

Supilinna hoonestusele hinnangu andmiseks viidi läbi füüsilise keskkonna inventuur, mis keskendus piirkonna hoonestuses toimunud muutustele. Samuti fikseeriti fotodele kõigi eluhoonete tänavapoolne fassaad. Lisaks koondati hoonete füüsilist substantsi kirjeldavad parameetrid. Tabelisse kanti krundi aadress ja maja number. Põhihoonete kohta märgiti projekti kinnitamise aasta, kasutusloa väljaandmise aasta, hoone ehitusalune pindala, asukoht krundil (tänavajoonel, hoovis jms), hoone pikkus ja laius, kasutusotstarve, korterite arv, konstruktsioonimaterjal, korruselisus, viimistlusmaterjal, katusekalle, katusetüüp, akna tüüp, tule müüri olemasolu, katuse räästa olemasolu, varikatuse olemasolu, maja numbritahvli olemasolu, trepi paiknemine ning seisukord, miljööväärtuse, ajalooväärtuse hinnang (5-palli skaalas). Abihoonete puhul märgiti hoonete koondpindala. Krundi kohta märgiti selle suurus, piirde olemasolu, selle materjal ja kõrgus. Inventuuri jooksul kogutud andmete põhjal kirjeldati piirkonna hoonestust ja hinnati toimunud muutuste ulatust.

Kohalike elanike seas viidi läbi struktureeritud ankeetküsitlus 2010 juulis ja augustis. Ankeedi küsimused jagunesid kolme gruppi. Kõigepealt küsimused, mille abil uuriti seda, kes on Supilinna elanik, kus ja kellega ta elab. Teiseks küsimused selle kohta, kuidas ta ümbritsevat keskkonda tajub ja lõpuks küsimused, mis küsisid hinnanguid ümbritseva keskkonna kohta.

4.3.3.2. Osalusplaneerimine Supilinna teemaplaneeringu koostamisel

Kodanikuühiskonna Sihtkapitali poolt rahastatava ning Supilinna Seltsi, Eesti Planeerijate Ühingu ja Tartu Linnavalitsuse poolt läbiviidava osalusplaneerimist edendava kaasamisprojekti „Osalusplaneerimine Supilinna teemaplaneeringu koostamisel“ raames viidi suvel ja sügisel 2011 läbi 11 süvaintervjuud Supilinna elanike ning Supilinnaga seotud isikutega. Intervjuude eesmärgiks oli koguda erinevaid vaatepunkte ja ideid Supilinna arengu kohta, mida oleks võimalik

kasutada edasises teemaplaneeringu koostamise protsessis. Intervjuude pikkus jäi poole tunni ja tunni vahele, kõige lühem 23 minutit, pikem tund ja viis minutit. Kokku kogunes lindistatud materjali kaheksa ja pool tundi. Intervjuude käigus käsitletud avatud küsimusteks olid: minu Supilinn, supilinlased, väärtused, iseloomulikud jooned, kitsaskohad, tulevik ja arengusuunad. Supilinna elanike arvamusuuring teostati 2011a novembris-detsembris. Uuringu tulemusi kasutati Supilinna teemaplaneeringu koostamisel. Küsitlusankeedi küsimused jagunesid faktiküsimusteks, teadmisküsimusteks, suletud likerti-skaalaga arvamusküsimusteks ja avatud vastustega küsimusteks. Küsitlusankeedid postitati kõikidesse piirkonna postkastidesse, kokku 2000 ankeeti, igasse postkasti kaks ankeeti. Soovi korral sai lisaankeete piirkonna toidupoes. Täidetud ankeetide kokkukogumiseks paigaldati piirkonna käidavamatesse kohtadesse (suuremate linna poole suunduvate tänavate) postkastid, mida tühjendati regulaarselt. Tagastati kokku 286 ankeeti, mis moodustab 16% piirkonna elanikkonnast.

4.4. Internetisuhtlus

Supilinna kogukonna liikmetel on suhtlemiseks supilinna list, kuhu kuulumisel ei seata liikmetele mingeid piiranguid. List koondab kõiki inimesi, kes Supilinna teemadega kursis olla soovivad. Listi kaudu jagatakse infot Supilinnas toimuvate ehitustööde ja planeeringute kohta, jagatakse soovitusi pottseppade, korstnapühkijate jt vajalike ametiteeste leidmiseks, otsitakse kadunud kasse ja kutsustakse üles osalema heakorralgutel. Lisaks on Supilinnal ka mitu FB lehekülje, mis kajastavad Supilinnaga seonduvat. Supilinna Seltsi juhatusel on eraldi list, kuhu kuuluvad lisaks ametisolevatele juhatuse liikmetele ka kõik varasemate juhatuste liikmed. Selle kaudu toimub infovahetus, mis puudutab planeeringute vaidlustamist, Supilinna Päevade korraldamist, rahataotluste koostamist ja teisi teemasid, mis vajavad nn suurde listi saatmist eelnevat ettevalmistamist.

Supilinna Seltsi dokumente ja kirjavahetust (s.h. listide) säilitatakse Rahvusarhiivis. Supilinna Selts on lisatud Rahvusarhiivi struktuuriüksuste poolt kogutavate ja arhiivijärelevalve all olevate arhiivimoodustajate nimekirja.

5. OBJEKTI KIRJELDUS – SUPILINN

5.1. Ruumiline areng ja elanikkond

Kuna gentrifikatsiooniprotsessis on oluline roll füüsilise keskkonna kõrval ka seal elavatel inimestel, siis antakse lisaks piirkonna füüsilise substantsi (planeering ja hoonestus) geneesile ülevaade ka elanikkonna sotsiaal-majanduslikust staatusest.

Suur osa tänasest Supilinnast asus linna piires (kohe keskaegse linnamüüri vastas) juba 17. sajandil (Hiob, 2012). Alates 18. sajandi keskpaigast on võimalik jälgida enamiku piirkonna kruntide teket ja omandisuhteid (Teedema, 2010). Algselt aedadena kasutusel olnud krundid hoonestati järkjärgult (1786. aastal 30 hoonet, 1850. aastal juba 100) (Teedema, 2010). Olulisemate liikumisteede kohale rajati tänavad (Tähtvere, Kroonuaia, Emajõe). Kui 18. sajandi keskpaigas olid krundiomanikeks linnavalitsus, jõukad linnakodanikud, vaimulikud ja aadlikud, siis 18. sajandi lõpuks kuulus suur osa kruntidest lihtrahvale (Teedema, 2010). 1897. aasta rahvaloenduse (Maiste ja Berendsen, 1999) ajal oli piirkonna elanikkonna koosseis väga mitmepalgeline. Kvantitatiivsete näitajate poolest on tegemist tüüpilise aguliga (Maiste ja Berendsen, 2012), kuid Supilinn ei olnud erinevalt paljudest teistes agulipiirkondadest (nt Kopli) ühe vabriku või tehase tööliste elamupiirkond, mida võiks eeldada õlletehase (Tivoli) vahetu naabrusega. Supilinnas oli eestlaste osatähtsus linna keskmisest suurem, ulatudes ligi 89%-ni. Tööelistest naistest suur osa olid mehe ülalpeetavad koduperenaised. Linnaäärse mitte eriti kõrge elustandardiga agulina koondas Supilinn muidugi eeskätt lihttöölisi: kindla elukutseta päevatöölisi, pesunaisi ja teenijad, käsitöölisi, kaupmehi, voorimehi jms. Supilinna sotsiaalse, majandusliku ja etnilise kirevuse põhjuseid oli mitmeid. Üheks neist muidugi ülikool (üliõpilased!), aga ka näiteks katoliku kogukonna tekkimine Jakobi mäele (Maiste ja Berendsen, 2012). Tartu Ülikooli taasavamisega 1802. aastal kaasnenud elanike arvu tõus linnas elavdas ka elamute ehitamist. 1880. aastate teisel poolel hoogustus Supilinna üürimajade ehitamine (Maiste ja Berendsen, 2012). Kui 1807. aastal elas Supilinnas 250, siis 1851. aastal 660 ja 19. sajandi lõpul juba umbes 2400 inimest. Domineerisid väikesearvulised perekonnad. Vanuseti jagunes meeste-naiste suhe Supilinnas

ebaühtlaselt ning erines Tartu teistest asumitest. Nimelt oli märgatav tüdrukute ülekaal vanuses 0-4 aastat ja meeste ülekaal vanuses 15-34. Suur enamik elanikest ei olnud põliselanikud, vaid pärit maapiirkondadest. Tartus sündinuid oli 34,7%, kellest omakorda pea pooled olid alla 10-aastased lapsed.

20. sajandi hoogutus ehitustegevus, mis tõi kaasa tänavavõrgustiku väljaarendamise ja elamute ehitamise. Peale piirkonna väljakujunemist ei läinud mööda palju aega kui hakati rääkima kogu piirkonna lammutamisest. Esimesed sellised ettepanekud olid tõenäoliselt ajendatud 19. sajandi teisel poolel Euroopas levinud ideedest, mis juhtisid tähelepanu töölislinnaosade ebasanitaarsetele tingimustele ning pakkusid lahendusena välja tööstusrevolutsiooni saavutusi, mis nägi ette vana asendamist uuega. Uute ideede pooldajate õnnetuseks jäi Supilinn Teises maailmasõjas praktiliselt puutumata ning lammutamine tuli uuesti tõsisemalt päevakorda koos suurejooneliste üles- ja ümberehitusplaanidega, mis formaliseerusid 1944. aastal koostatud Tartu linna planeerimise generaalplaani eelkavandis, mida täiendati õige mitmel korral (1945, 1947, 1951, 1954). 1956. aastal kooskõlastati ametlik lahendus ning Tartu linna generaalplaan valmis lõplikult 1963. aastal. Stalini surm 1953. aastal tõi kaasa muutused ka linnaplaneerimise ideoloogias, monumentaalsuseihalus vahetati välja teaduse saavutuste ülistamise vastu. Tookordne ideoloogia koondus 1974. aasta Tartu generaalplaani ning oli Supilinna suhtes radikaalne. Järgmises Supilinna küll osaliselt puudutavas planeeringus, milleks oli 1978. aasta Tartu vanalinna muinsuskaitseala planeering, nähti ette suuremahulisi lammutustöid (alles jäeti 5 kivihoonet).

Supilinna peeti väärtuslikuks esmakordselt 1986. aastal koostatud Supilinna rekonstrueerimise kontseptsioonis. 1999. aastal kehtestatud Tartu üldplaneeringu jõudis selleni, et Supilinn võib olla ka väärtuslik, kuid ei nõudnud selle säilitamist. 1997. aastal algatati Supilinna kohta ka eraldi üldplaneeringu koostamine, mis kehtestati 2001. aastal pärast tuliseid vaidlusi elanikkonnaga. Kokkulepe jäi saavutamata ja linnavõim kehtestas planeeringu jõu positsioonilt nähes ette piirkonna olulist tihendamist. 2005. aastal kehtestatud Tartu linna üldplaneering oli küll sisuliselt varasemate värskendus kuid määras Supilinna määramatuseks piirkonnaks, kus kuuluvad säilitamisele hooned, krundistruktuur, tänavatevõrk jms. Vastuolu 2001. aastal kehtestatud Supilinna üldplaneeringuga viis uue Supilinna teemaplaneeringu ("Supilinna linnaosa

miljööväärtusega hoonestusala kaitse- ja kasutamistingimuste ning linnaosa maa- ja veealade üldiste kasutamise- ja ehitustingimuste täpsustamine ning täiendamine,” 2014) koostamisele, mis kehtestati 2014. aastal.

21. sajandil kujundab tsaariaegne hoonestus (70%) Supilinna üldpilti. Väiksema osa moodustavad modernistlikust arhitektuurikeelest lähtuv hoonestus (15%) (ehitatud kuni u 1950ndate lõpuni) ning peale 1960ndaid aastaid ehitatud elumajad (15%) (Hiob ja Nutt, 2010).

5.2. Kogukond ja Supilinna Selts

Kogukondlikel põhimõtetel tegutsemine ulatub mitmesaja aasta taha, mil kogukondlik koostöö oli eluliselt vajalik. Kuni 19. sajandi keskpaigani eksisteerinud maajaotusest tingitud koostöömimise rõhuasetus muutus peale 1850ndatel alanud kruntimist ja seda rakendati vaid suuremate hoogtööde korral. Kogukondlik tegutsemine muutus aina rohkem korraldatumaks ja ametliku kodanikuühiskonna moodustasid kultuuriseltsid ja ühistud. Nõukogude ajal vahetus kogukond töökollektiivi ja ametlike massiorganisatsioonide vastu. Viimased olid riigi kontrollitud poliitilise ideoloogia kandjad. Valdavaks oli sotsiaalse kapitali iseloomuga tutvustemajandus. Selline sunniviisiline kogukonda kuulumine vajutas negatiivse pitseri kogukonnaliikumisele (Annist, 2011). Kodanikuühiskonnast ja kodanikualgatuse osast riigielu korraldamisel on Eestis üha valjeneval häälel kõneldud alates sajandivahetusest (Lagerspetz jt, 2003). Kehtestatud on kodanikuühiskonna ülesehitamist soodustama määratud õigusakte, loodud kodanikuühiskonna toetusmehhanisme, tehtud seda valdkonda käsitlevaid uuringuid ning räägitud kodanike aktiivsuse kasvu tähtsusest isegi pidupäevakõnedes (Liin, 2012b). Eestis täna kasutusel olev termin kodanikuühiskond on kasutusel kolmanda sektori organisatsioonide tähistamiseks, mille all peetakse silmas ametlikult registreeritud mittetulundusühinguid ja sihtasutusi (Annist 2011). Ametlik mittetulundusühinguga registreerimine ei ole vajalik kogukonnale, sest suurendab kogukonna töökoormust. Selline registreerimine on aga möödapääsmatu rahastajate leidmisel ja majandamisel, kuigi mittetulundusühingud ei taotle tulu (Annist, 2011). Nagu märgib Annist on sellised ühendused ametlikult riigist sõltumatud aga rahavajaduse kaudu siiski riigiga seotud.

Supilinna Seltsi sünd (2002) jääb Eesti kodanikualgatuse elavnemise perioodi 21. sajandi algul (Rikmann, 2007). Supilinn oli alternatiiv mainstreamile ja urbaniseerumisele ning seltsi just kui ei loodudki, vaid ta sündis ise (Liin, 2012b). Seltsi asutamine oli loomulik samm nn Supilinna ärkamise, Supilinna kui iseseisva väärtuse teadvustumise protsessis. Küllap oli aeg Supilinna-taolise nähtuse väärtustamiseks ühiskonnas selleks ajaks küpseks saanud. Kohe algusest peale sai Supilinna Selts endale avaliku väljundi ja rolli – selts loodi pigem meelsusühendusena, kelle peamiseks eesmärgiks sai Supilinna kui sellise ja tema miljööväärtuse säilitamine, mitte supilinlaste huvigrupina, kelle eesmärgiks on üksnes enda liikmete elukeskkonda parendada. (Liin, 2012a) Põhikirja kohaselt on Supilinna Selts avalikes huvides tegutsev mittetulundusühing, mille eesmärk on seista hea Supilinna miljööväärtuse säilitamise ja elukeskkonna parandamise eest, võttes arvesse Supilinna elanike huve. 2017. aastal on seltsis 159 liiget (“Supilinna Seltsi koduleht,” n.d.). Kümne tegutsemisaasta jooksul on seltsi panus Supilinna kujundamisse olnud ilmne – selts on olnud aktiivselt diskussioonis linnavalitsusega Supilinnas toimuva planeerimis- ja ehitustegevuse üle, kogunud Supilinna pärimust, korraldanud igal aastal kevadist kultuurfestivali ja andnud välja linnaosa oma ajalehte ning innustanud linnaosa elanikke oma ühist elukeskkonda kodusemaks ja meeldivamaks muutma. Supilinna Seltsi teineteisemõistmine Tartu linnaga on aastaaastalt paranenud ning jõutud on üha sisulisema koostööni. Seltsi loojate ühe eesmärgini – teadvustada Supilinna eelkõige kui Tartu linna, aga ka kogu Eesti väärtust ja uhkust – on siiski veel omajagu teed käia. Samuti on Supilinna Selts nagu teistegi suurema arendajate survega silmitsi olevate piirkondade elanikud kimpus õiguslike ja bürokraatlikust mõtteviisist tulenevate piirangutega, mis takistavad seltsil täie jõuga osalemast ruumilises planeerimises ja avaliku keskkonna kujundamises. Küll võib aga öelda, et supilinlased ise on oma seltsi omaks võtnud – 2011. aastal korraldatud arvamusuuringu (Supilinna Selts jt, 2011) tulemuste kohaselt olid piirkonna elanikud üllatavalt üksmeelselt (umbes 85% vastanutest) seisukohal, et seltsi tegevusel on olnud Supilinnale positiivne mõju. (Liin, 2012a)

Supilinn on keskmisest aktiivsema kodanikualgatusega linnaosa, milles tegutseb juba viisteist aastat 2002. aastal asutatud Supilinna Selts, mis on esimene linnaosaühendus Tartu linnas. Selts korraldab igal kevadel linnaosafestivali “Supilinna Päevad”, annab kord aastas välja ajalehte „Supilinna Tirin“ ja annab igal aastal välja tiitlit „Supilinna parim maja“. Linnaosas on tegutsenud

ka mitmeid teisi ühinguid nagu näiteks Noor Supilinn, kes andis aastatel 2004-2006 välja ajalehte „Noor supilinn“. 2003. aastal ilmus raamat „Kollane maja. Oodatud kõik kes armund supilinna“, mis koondab Oa tänava kollases majas toimunud kultuuriõhtutel räägitut. Lisaks on tegutsenud või tegutsevad Supilinna jaoks marginaalse tähtsusega MTÜ Meestekeskus, Mäekülje Seltsing, MTÜ Emajõe Taarausuliste ja Maausuliste Koda ning plaane on peetud Lepiku tänavamuuseumi loomisest.

Kogukonna liikumine on olnud periooditi populaarne ka riigi tasandil. Eesti Presidendil Toomas Hendrik Ilvesel oli ametis kogukonnanõunik ning president ise külastas mitmeid kogukondlikke üritusi sealhulgas kahel korral (2010, 2011) ka Supilinna Päevi astudes 2010. aastal seltsi liikmeks. President osales kogukonnateemalise ettekandega ka seltsi 10. sünnipäeva (2012) puhul peetud konverentsil. Samuti saadeti Eesti vabariigi aastapäeva pühendatud presidendi vastuvõtu kutsed kogukondade esindajatele s.h. Supilinna Seltsi esimehele, kes osales vastuvõtul kahel korral (2011, 2012).

6. TULEMUSED JA ARUTELU

6.1. Gentrifikatsioon Supilinnas

Supilinna puhul oli tegemist kesklinna külje all asuva elamupiirkonnaga, kus tänu kinnisvara (amortiseerunud elamud) ja maa hindade olulisele vahele ning madala sissetulekuga elanikkonna olemasolule olid üheksakümnendatel aastatel olemas vajalikud tingimused gentrifikatsiooni käivitumiseks. Kui tugineda gentrifikatsiooniteooriale, siis peale gentrifikatsiooni käivitumist ei toimu elanikkonna vahetumine mitte sujuvalt, vaid etapiviisiliselt. Lainelisest iseloomust tulenevalt nimetatakse elanikkonna vahetumise etappe gentrifikatsioonilaineteks. Lisaks lainelisele iseloomule on elanikkonna vahetumisele iseloomulik vaesema elanikkonna asendumine jõukamaga, mis omakorda toob kaasa sotsiaalmajanduslikud muutused.

Supilinnas toimuvat protsessi jälgides on tuvastatavad gentrifikatsiooniteooriale vastavad lained. Üldise käsitluse kohaselt koosneb esimene gentrifikatsioonilaine niinimetatud esmatulijatest ehk pioneeridest, kes hõivavad ebapopulaarse piirkonna asudes sinna elama (Atkinson, 2004). Üheksakümnendatel hindas Supilinna ebasobivaks elukohaks üle poole (60%) Tartu linna elanikest (Tartu linnavalitsus, 1998), mis näitab seda, et Supilinn oli Tartu linnas tol ajal ebapopulaarne piirkond. Supilinna elanikkonnast suure osa moodustasid äärmused – vanainimesed, kellel polnud lähedasi sugulasi; tavapärasemast kõrgema vägivallafooni isikud, sekka tavalisi peresid. Tudengid, kes sinna läksid, olid ikka pigem äärmuslikud, kes peremeheta maju skvottisid. Nii kirjeldab Supilinna elanikkonda tookordne Supilinna elanik (Liin, 2017). Võib öelda, et Supilinna gentrifitseerijate **esimest lainet** (tudengid, kunstiinimesed) iseloomustab boheemlaslik elustiil⁴ (Valk, 2006). Piirkond oli küll ebaturvaline kuid asukoht kesklinna vahetus

⁴ Boheemlaslikku elustiili võib kirjeldada kui muretust homse pärast, konventsionaalsete käitumisreeglite eiramist, ebakorrapärasest eluviisist.

naabruses ja kinnisvara madalad hinnad olid need, mis selle madala sissetulekuga inimestele s.h. noortele peredele kättesaadavaks tegi.

Teooria kohaselt hakkab gentrifitseeruv piirkond tänu esimese laine kohalolekule tasapisi populaarsust koguma. Kui 1998. aastal nimetas 60% Tartu elanikest Supilinna ebapopulaarseks elamiskohaks, siis 2003. aastal läbiviidud uuringus mainib Supilinna ebasobiva elukohana 50% vastanutest (Tartu linnavalitsus, 2003). Samasse aega langeb ka erastamine. Kui 90ndate lõpus kuulus Supilinnas eraomanikele vaid sadakond kinnistut, siis paari aastaga tõusis eraomandis olevate kinnistute arv kahekordseks (2003 oli erastatud 225 kinnistut) (Hiob ja Nutt, 2016) ja 2009. aastal oli eraomandis juba 301 kinnistut⁵. Esimene erastamislaine tõi kaasa muutuse ja tekkis hoopis teistsugune hoiak (Liin, 2017). Omandireformiga kaasnenud muutuste tulemusena aktiveerus kinnisvaraturg. Paljud õigusjärgsed omanikud müüsid tagastatud maja või krundi kinnisvarafirmale. Kinnisvarast sai müügiobjekt ja tasapisi liikusid Supilinna uued elanikud, kes omanikelt odava hinnaga amortiseerunud kortereid ostsid ja neid korda tegema hakkasid. Gentrifikatsiooniteooria kohaselt moodustavad **teise laine** kindla elukutse esindajad (Atkinson, 2004). Madalate kinnisvarahindadega piirkond oli taskukohane noortele haritud inimestele ja lastega peredele, kes omalaadset miljööd ja lastesõbralikku keskkonda hindasid. Odav kinnisvara oli ahvatlev ka kinnisvarafirmadele, mis omakorda tõi kaasa gentrifikatsioonile iseloomuliku ehitustegevuse hoogustumise. Supilinna skvotterid vahetusid eraomanike vastu, kinnisvarahinnad tõusid ning ehitussurve tugevnes. Supilinna kolisid inimesed, kellele tundus atraktiivne esimese laine boheemlaslik elustiil ja loodud keskkond, kuid kelle enda elustiili boheemlaslikuks pidada ei saa. Teise laine saabumist iseloomustavad märksõnad on korrastamine ja korraldamine. Päevakorrale tõusis piirkonna heakord, hoonete parendamine ja uuendamine, ürituste organiseerimine, festivalide korraldamine. Boheemlasliku elustiili vabadusetunne asendus

⁵ Tartu Linnavalitsus, Tartu statistiline ülevaade, 1999, 2000, 2001, 2002, 2003, 2004, 2005, 2006, 2007, 2008, 2009 Tartu, Eesti: Tartu Linnavalitsus.

eraomanike poolt kehtestatud piirangutega. Uued elanikud justkui tahtsid olla esimese laine boheemlasliku elustiili järgijad, aga neile oli omane hipsterilik elustiil⁶.

Piirkonna populaarsuse kasvades muutub gentrifitseeruv piirkond atraktiivseks müügiobjektiks ja sobivaks kaubaartikliks jõukamasse keskklassi kuuluvale elanikkonnale (Atkinson, 2004). Kui 2003. aastal läbiviidud Tartu linna elanike uuringus mainis Supilinna ebasobiva elukohana veel 50% vastanutest, siis 2008. aastal ainult 25% kõigist vastanutest ning 2013. aastal vaid 10% vastajatest (Tartu linnavalitsus 2008, 2003). 2000. aastate (2005-2008) keskel haripunktis olnud majandusbuum kiirendas piirkonnas toimuvaid muutusi. Alates 1999. aastast kuni 2012. aastani algatati ehitamise eesmärgil Supilinnas 36 detailplaneeringut (Nutt, 2012), mis näitab tugevat ehitussurvet. Uute majade ehitamine ja üleüldine korrastamine tõi kaasa ka piirkonna maine muutumise, mis on väga iseloomulik gentrifikatsiooniprotsessile. Kuigi **kolmas laine** saabus Supilinna piirkonna populaarsuse kasvu tõttu, tõi see kaasa muutusi väärtushinnangutes, mis asfalteeritud tänavate ja sirgete plankude näol kiiresti materialiseeruma hakkasid (Joonis 2). Korrastamise ja populaarsuse tõusuga kaasnes kinnisvarahindade tõus ja 2013. aastal hindas Supilinna ebapopulaarseks piirkonnaks vaid 10% Tartu linna elanikest (Tartu linnavalitsus, 2013).

Joonis 2. Erinevad elukeskkonnad. Vasakul Supilinnale iseloomulik krundi kasutus, mida hindab teine laine, paremal kolmanda laine nägemus krundi kasutusest.

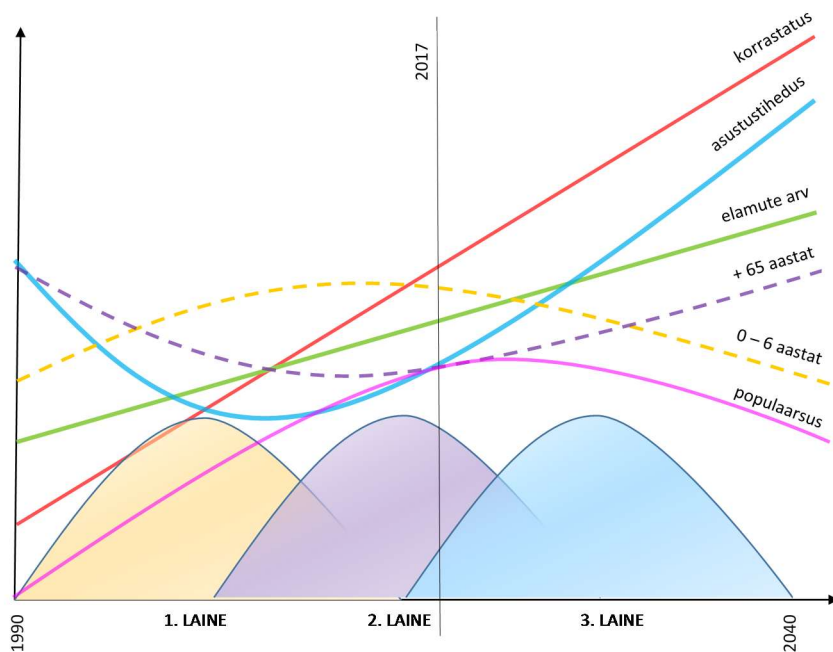
⁶ Hipsterlikku elustiili võib kirjeldada kui iseloomuliku mitte omamist, mis väljendub eesmärgipärasel mainstreami vältimises, teiste poolt loodu suhteliselt suvalises kombineerimises ja jäljendamises ning paradigmade mitteloomis.

Kolmanda laine saabumisest annab märku elanikkonna majandusliku kindlustatuse tõus. Pere majanduslikku olukorda hindas heaks ligi 50% neist vastanutest, kes olid piirkonda kolinud hiljuti (Supilinna Selts jt, 2011). Elamuehituse jätkuvast tõusust annavad tunnistust ehitusmahud. Ajavahemikus 1991 kuni 2017 ehitati Supilinna 53 uut korterelamut (kokku elamuid 340), mis on 15,6% kogu Supilinna elamute arvust. Sellises mahus elamupinna suurenemine tegi võimalikuks suurel arvul uute elanike saabumise. Kui 1990 lõpust kuni 2007. aastani oli asustustiheduse vähenemine seotud elamispinna suurendamisega (väikeste kööktubade kokkuehitamine) ja noorte perede piirkonda kolimisega (kasvas laste osakaal elanikkonnas), siis peale 2008. aastat toimunud asustustiheduse suurenemist võib seostada elamuehitusega.

Kuna gentrifikatsioon on tugevalt mõjutatud majanduskasvu poolt, siis võiks arvata, et majanduses toimuvad krahhid lõpetavad protsessi. Gentrifikatsiooni lõppemist prognoositi Euroopas nii 1973. aastal alanud majanduskriisi, kui ka 1980ndate lõpus toimunud majanduslanguse ajal, kuid peale kriisi möödumist elavnes gentrifikatsiooniprotsess uuesti. See tähendab seda, et majanduse langus toob kaasa küll gentrifikatsiooni aeglustumise kuni peatumiseni, kuid ei lõpeta gentrifikatsiooniprotsessi. Samasugune trend on täheldatav ka Supilinna gentrifikatsiooni puhul. Majanduslangusega kaasnes piirkonna kinnisvaraarenduse pidurdumine (Hiob ja Nutt, 2016). Eeldati, et sellega lõpeb kinnisvaraarendajate huvi piirkonna vastu ja arvati, et gentrifikatsiooni kolmandat lainet ei saabu (Valk, 2009). Peale 2008. aasta majanduskriisi möödumist, elavnes kinnisvaraturg aga uuesti ka Supilinnas. Seega on gentrifikatsioonile iseloomulik, et ebasoodsate olude möödudes protsess jätkub.

Gentrifikatsiooniprotsessi ühe laine vahetumine teisega, on Supilinnas toimunud umbes 10 aasta jooksul. Käesoleval ajal (2017) on Supilinn äärmiselt hinnatud elamupiirkond, kuhu on saabunud gentrifitseerijate kolmas laine. Supilinna gentrifikatsioon on kulgenud analoogiliselt mujal maailmas toimunuga. See sai alguse pioneeridest, kes hindasid piirkonda selle odavuse pärast, seejärel saabus teine laine, kes pidas oluliseks miljööväärtust, ning tänaseks on hakanud saabuma kolmas laine, kes hindab uusi maju ja korras tänavaid. Nii teine kui kolmas laine tegeleb aktiivselt piirkonna korrastamisega.

Kokkuvõtteks võib öelda, et Supilinnas olid täidetud gentrifikatsiooni käivitumiseks olulised eeldused. Supilinn asub kesklinna lähedal, olemas oli odav kinnisvara ja madalat sissetulekut omav elanikkond. Analüüsidest Supilinnas toimuvat protsessi gentrifikatsiooniteooriate valguses, võib öelda, et elanikkonna vahetumine toimub lainetena ja iga laine elanikkond on majanduslikult eelmisest jõukam. Hinnates protsessi käesolevat staadiumi, võib öelda, et teine laine hakkab tasapisi vahetuma kolmanda vastu. Gentrifikatsiooniteooriale tuginedes võib prognoosida, et gentrifikatsiooni jätkudes asendub sotsiaalne mitmekesisus homogeense elanikkonnaga ja piirkonna kirjusus kaob, atraktiivsus väheneb ja kinnisvara hinnad langevad. (Nutt, 2012) Teise laine esindajad hakkavad piirkonnast kolmanda laine surve all lahkuma, viies endaga kaasa ka loodud sotsiaalse representatsiooni, millega omakorda kaasneb populaarsuse vähenemine. Eelnevalt kirjeldatud gentrifikatsiooniprotsessi ja sellega kaasnevaid muutuseid Supilinnas kirjeldab alljärgnev skeem (Joonis 3).

Joonis 3. Supilinna gentrifikatsiooniprotsess kirjeldav skeem. Gentrifikatsioonilained (esimene kollane, teine lilla, kolmas sinine) kulgedes järgestikku ulatuvad üksteise sisse. Gentrifikatsioon toob kaasa piirkonna populaarsuse tõusu, tõuseb ka piirkonna korrastatuse aste. Gentrifikatsiooniga kaasneva ehitustegevuse tagajärjel suureneb elamute arv ning esialgu vähenenud asustustihedus hakkab sellega kaasnevalt suurenema. Elanikkonna vahetumisega muutub vanuseline koosseis, mis esmalt nooreneb ja hiljem võtab algse koosseisu.

6.2. Sotsiaalne representatsioon ja sotsiaalne kapital

Järgnevalt otsitakse vastust küsimusele, kuidas gentrifikatsioon sotsiaalsete representatsioonide konstrueerimisele ja nende kasutamisele mõju avaldab. Selleks vaadatakse, milliste vahenditega gentrifitseerivas piirkonnas sotsiaalseid representatsioone konstrueeritakse ja kuidas kogukonnaliikmed representatsioone sotsiaalse kapitali loomisel kasutavad. Gentrifikatsiooniga kaasneb piirkonna populaarsuse kasv. Kaks kümnendit tagasi Eestis toimunud ühiskondlikud murrangud tõid kaasa muutused inimeste mõtlemises, mis kajastuvad ka suhtumises Supilinna, mille populaarsus on pidevalt tõusnud. Kui 1998. aastal hindasid Supilinna ebasobivaks elukohaks Tartu linna elanikest üle poole (60%) siis viisteist aastat hiljem (2013) veidi alla kümne protsendi (9,4%) (Tartu linnavalitsus, 2013, 1998). Piirkonna populaarsuse kasv mõjub positiivselt sotsiaalsete representatsioonide loomisele. Populaarset representatsiooni on aga võimalik sotsiaalse kapitalina kasutada.

Supilinna sotsiaalse representatsiooni konstrueerimise algus jääb 15 aasta tagusesse aega, mil esimese laine boheemlasliku elustiiliga tudengid ja loomeinimesed sotsiaalse representatsiooni konstrueerimiseks soodsa pinnase löid. Teine gentrifikatsioonilaine, mille moodustasid piirkonda kolinud hipsteritüüpi aktiivistid, kasutas omanäolist keskkonda sotsiaalse representatsiooni konstrueerimiseks oskuslikult ära. 2002. aastal asutati vabatahtlikkusel põhinev mittetulundusühing „Supilinna Selts“ (Liin, 2012a). Tulenevalt organisatsiooni horisontaalsest ülesehitusest, oli olemas soodne pinnas sotsiaalse usalduse ja ühistegevuse tekkimiseks. Seltsi aktiivse grupi eestvedamisel toimub aastast aastasse aina paisuv kevadfestival „Supilinna Päevad“, aktiivne suhtlus internetis (koduleht, listid, facebook), osalemine piirkonna ruumilise planeerimise protsessis (pidev suhtlemine omavalitsuse ja ajakirjandusega). Aktiivne kaasatus loob kohalike inimeste vahel otsekontakte, suurendades sealhulgas isikutevahelist usaldust ja aitab seltsil kogukonna esindusfunktsiooni täita. Seda, et seltsil on hea maine, näitab piirkonna elanike seas läbiviidud küsitlus, seltsi tegevusega on kursis 88% vastanutest ning valdav osa neist on seisukohal, et Supilinna Seltsi tegevusel on Supilinnale olnud positiivne mõju (84%) (Supilinna Selts jt, 2011). Arvatakse, et edasises tegevuses võiks selts olla sama aktiivne (54% vastanutest) või veelgi aktiivsem kui seni (44%) (Supilinna Selts jt, 2011). Uuringus osalejate hinnagul oli

seltsil arvamusiidri roll, mis on omakorda taganud seltsi poolt loodud sotsiaalse representatsiooni omaksvõtmise piirkonna elanike poolt.

Sotsiaalse representatsiooni konstrueerimine on seotud gentrifikatsiooniprotsessiga. Nimelt baseerub teise laine gentrifitseerijate kuvand Supilinnast esimese laine sisserändajate sotsiaalsest representatsioonist ülevõetud elementidel (lõkkeõhtud, luuleõhtud, jõuluturg, rohevahetus, taaskasutus jne), mis võimaldavad konstrueerida grupi väärtusi ja seisukohti väljendavat arusaama. Samas on üleüldine identiteeditunne, mis väljendub end supilinnlasena määratlemises erinevates gentrifikatsioonilainetes väga sarnane. Asumipõhine identiteeti on Supilinnas väga tugev – 96% vastanutest tunneb ennast supilinnlasena. 85% vastajatest nõustub väitega, et Supilinnas on tugev kogukonnatunne (Supilinna Selts jt, 2011). Kindlasti on nii seltsi loomine kui festivali korraldamine tõstnud linnaosa elanike ühtekuuluvustunnet, mis avaldub eriti tugevalt just kevadise festivali korraldamise ajal, kus kõik soovijad saavad jõudumööda kaasa lüüa. Üks kaasalööja põhjendas oma osalemist: „Mulle tundus, et Supilinnas on palju huvitavaid inimesi ja ma soovisin, et saaksin neile tänaval tere öelda. Selleks pakkusin ennast päevade korraldamisel abiks, et inimesi tundma õppida ja täna võin ma tänaval paljusid teretada“ (Liin, 2012b).

Supilinna Selts, mis esindab Tartu populaarse piirkonna elanikkonda, osutus populaarseks ka väljapool Tartut. Kuna tegemist oli esimesega omataoliste (Uus-Maailm (asutatud 2006), Telliskivi (2009), Karlova (2007), Kalamaja (2010), Tammelinna (2015), Ihaste (2015), Tähtvere (2016), Annelinna (2016) jne) seas, siis seati seda kodanikuühiskonna organisatsioonidele eeskujuks. Teiste poolt eeskujuks seadmine avaldas mõju sotsiaalsele representatsioonile. Supilinna Seltsi esindus oli väga sageli kutsutud teiste seltside festivalidele, ümarlaudadele ja koostöövõrgustikesse. Supilinna Seltsiga otsiti kontakte ka väljapoolt Eestist (Käbula selts Soomest). Riigi tasandil on seltsi esindaja olnud (2011, 2012) kutsutud Eesti vabariigi aastapäevale pühendatud presidendi vastuvõtule.

Mineviku sidumine ühiste väärtusnormidega avaldub ruumi tähistamises, mille näideteks on mälestustahvel koer Rikule, linnaosa piiri tähistamine Supilinna vappidega ja parima maja tiitli

saanud majade märgistamine (Joonis 4). Nimetatud märkidel on tähendus vaid minevikuga sidet omavate elanike jaoks. Minevikuga side aga omab mõju sotsiaalse representatsiooni kujundamisel (Wagner, 1998). Teise laine poolt konstrueeritud sotsiaalsed representatsioonid, mis on realiseerunud fikseeritud väärtushinnanguteks ja iseenesestmõistetavateks kokkulepeteks hõlbustavad nii grupisest infovahetust kui ka nii individuaalsete kui ka grupieesmärkide saavutamist. Sotsiaalne representatsioon on gruppi kuuluvatele inimestele alati selge kuna see eksisteerib representatsioonina ainult selle grupi jaoks. Sotsiaalne representatsioon tähendabki sisuliselt millegi lahtiseletamist (Wagner, 1998). Sellisel kujul kodustatud maailm eksisteerib alati ainult mingi grupi jaoks (Wagner, 1998). Näiteks kui teise lainesse kuuluvale grupile on iseenesest mõistetav, et Supilinna festivali peaesineja esineb eesti keeles, siis gruppi mittekuuluvatele inimestele, kellel puudub grupiga ühine minevik, ei ole see teada. Sotsiaalsete representatsioonide erinevus tekitab aga gruppidevahelisi konflikte.

Joonis 4. Teise laine poolt ruumi tähistamine. Vasakul mälestusmärk „Riku kuju“ tänavanurgal istunud koerale ja paremal jalutuskäik Supilinna parima maja tähistamiseks koos Supilinna lippudega.

Kolmanda laine esindajate saabumine Supilinna on suuresti seotud mugavamaks muutuvate elamistingimustega, mille on kaasa toonud nii vanade majade remontimine kui ka suures mahus uute elamute ehitamine. Ajavahemikus 1991 kuni 2017 on Supilinna ehitatud kokku 53 uut (korter)elamut. Prognoosida võib trendi jätkumist kuna uushoonestusalasid koos juba kehtestatud planeeringutega on määratud 60 (Tartu linnavalitsus, 2014). Elamistingimuste mugavamaks muutmine (õhksoojuspumbad, ventilatsioonid, korteritesse ehitatud saunad jms) on kaasa toonud kinnisvarahindade tõusu (uue ja vana sama suure korteri hinnavahe on kolmekordne), mille tulemusena on saabujateks majanduslikult paremal järjel olev elanikkond. Uutele

väärtushinnangutele tuginev sotsiaalne representatsioon erineb eelnevast ning põhjustab ebakõla väljakujunenud *habitus*'e ja uue sotsiaalse struktuuri vahel.

Võrreldes gentrifikatsioonilainete vahelisi erinevusi võib välja tuua, et kui teise laine sotsiaalsel representatsioonil on oma rühma jaoks rühma kooshoidev ja ühistegevust koordineeriv (konstitutiivne funktsioon), siis teise ja kolmanda laine vahel on sotsiaalsel representatsioonil reguleeriv ülesanne (regulatiivne funktsioon), mis avaldub eristamises ja vastandumises teisele. Tänavaruumis avalduvaid erinevusi kirjeldavad inimesed järgnevalt: „*Hoovid vanad traditsioonilised versus uued parklahoovid ei ole lapsesõbralikud, uued elanikud elavad rohkem oma korteris, lapsed parkla vahel mängida ei saa*“, „*Kõik majad on erinevad, 100 aastat tagasi ehitatud majad on mitmekesised, kõik on olemas, kõikvõimalikud variandid, just see kontrast, mis on tekkinud, suur-väike, ühtelgi majal ei ole sirgeid jooni, seda ei saa planeerida*“, „*Uued majad on ühetüübilised, sirged igavad, lakoonilised tänased „moeröögatused“*“ (Supilinna Selts jt, 2011). Teise ja kolmanda laine esindajad on erinevatel seisukohtadel nii uute majade ehitamise kui toimuvate muutuste kiiruse küsimustes. Kumbagi arengut ei poolda need, kes on Supilinnas elanud pikemat aega. Kõige enam olid nii kiirete muutuste vastu kui ka uute majade ehitamise vastu teise laine esindajad. Samas kolmanda laine esindajad toetasid nii uute majade ehitamist kui ka kiiremaid muutusi (Supilinna Selts jt, 2011).

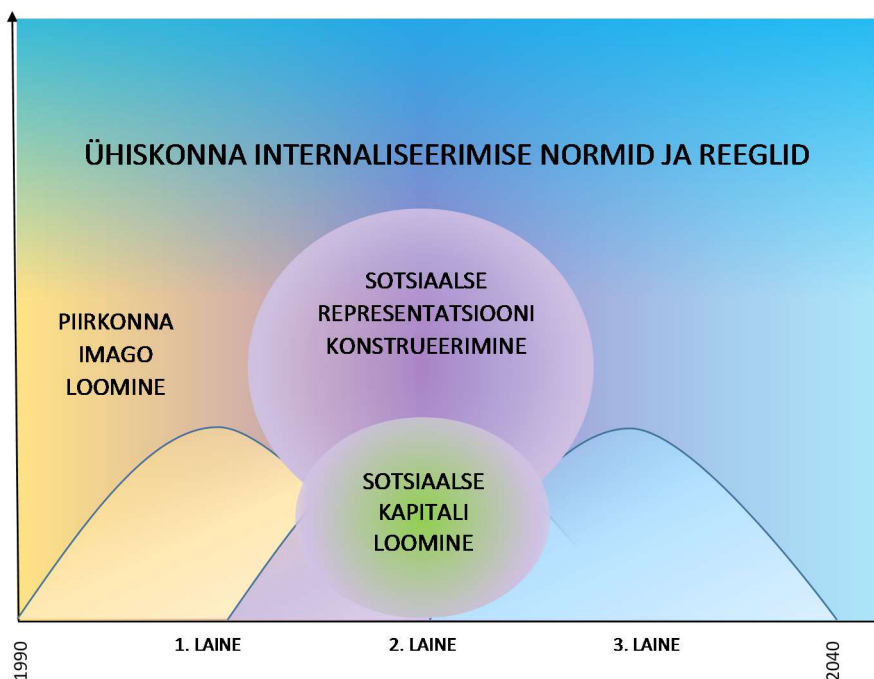
Arvestades Supilinna Seltsi tegutsemise sisemist loogikat – selts pakub oma liikmetele võimalust enda nimel ning seeläbi laiemat kõlapinda saavutades „Supilinna asja ajada“ – võib öelda, et selts toimib nii kaua, kui on neid, kes on valmis panustama Supilinna hoidmisesse ja toimib nii kaua, kui Supilinn teda vajab. (Liin, 2012a) Supilinna seltsi üks käivitumise põhjus on kindlasti altpoolt tulnud initsiatiiv ja elanike enda suur huvi kodanikuühiskonna organisatsioonina tegutsemiseks, kuigi tegemist ei ole tüüpilise laial rindel tegutseva kodanikuorganisatsiooniga vaid oma elukeskkonda korraldava kohaliku organisatsiooniga. Supilinna kogukonna eesmärk erineb olulisel määral ka teiste kogukondade eesmärkidest just selle poolest, et aktiivne osa kogukonnast omab juba ühiskonnas positsiooni ega kasuta seltsi enda karjääri üles ehitamiseks. Kuigi seltsi eestvedajad pühendavad suure osa oma ajast avalikule tegevusele ning soovivad anda oma panuse Tartu linna arengusse, ei ole nad näidanud üles huvi kandideerida Tartu linnavolikogusse (Liin,

2012a). Seda näitab ka see, et kogukond suhtus suhteliselt leigelt piirkonna kohviku rajamise ideesse. Sellised kogukonna kohvikud on nii Karlovas kui ka Tallinna linnas asuvates piirkondades. Teisalt on seltsil olnud väga selge seisukoht, et kogukond ei vaja tegutsemiseks seltsimaja. Vajadusel käiakse koos kellegi kodus, viimasel ajal on seltsiga liitunud väljastpoolt tulevaid inimesi, keda väga varmselt koju ei kutsuta ning kohtumised toimuvad väljapool piirkonda asuvates ühiskondlikes ruumides, kas kellegi töö juures või mõnes avalikus kohvikus. Selline kogukonna koosseis aga muudab oluliselt liikmete vaheliseid suhteid, mis tänu karjäärihimu puudumisele on sõbralikud ja toetavad ning usaldavamad kui küünarnukitunnet pidevalt tundvates kogukondades. Karjäärihimulised (nt poliitiliste ambitsioonidega) inimesed surutakse kiiresti kogukonna esiplaanilt tagaplaanile, mille tulemusena nad vaikselt kaovad. Kogukonna liikmete karjäärihimupuudus väljendub ka huvi puuduses sarnaste kogukondade koostöövõrguslikes osalemises. Näiteks nii on Kodanikuühiskonna Sihtkapitali (KÜSK) poolt rahastatavatest projektidest eemale hoitud ja ka aktiivselt tegutsevast kogukonnaliikumisest viisakalt kõrvale proovitud jääda. Seega on tegemist teistest erineva kogukonnaga, kus puudub ambitsioon seeläbi ennast ühiskonnas positsioneerida. See ei tähenda aga seda, et kogukonna poolt loodud kuvandit ei kasutata sotsiaalse kapitalina.

Sotsiaalne kapital tugineb kahepoolsetele kasulikele kontaktidele, mis on seotud tutvuste võrgustikuga. Tutvustele tuginevad suhted saavad eksisteerida tänu vahetusele ehk vastastikusele tunnustusele. Seega gruppide vahel toimuv koostöö, mis on kõigile samaaegselt kasulik, tuginebki sotsiaalsele kapitalile. See omakorda seab grupis osalemise tingimuseks individipoolse sotsiaalse kapitali olemasolu. Gentrifikatsiooni jooksul konstrueeritud sotsiaalsed representatsioonid on kasutusel sotsiaalse kapitali loomisel. Sotsiaalne kapital eeldab nii taastootmist kui laiemat tuntust. Üks esimesi laialdase meediakajastuse saavutanud algatusi oli nn munakivitalgud, mille käigus võtsid kohalikud elanikud kanalisatsioonitorustiku paigaldamiseks lahti kaevatud tänavatelt üles sadu munakive, et neid saaks hiljem kasutada nende samade tänavate rekonstrueerimisel (Liin, 2012a). Iga-aastane kevadfestivali toimumine ja kohaliku ajalehe ilmumine aitab teise laine poolt konstrueeritud sotsiaalsel representatsioonil sotsiaalset kapitali taastoota. Taastootmine on sotsiaalse kapitali püsimiseks oluline. Kapitali edasiandmine võimaldab seda kontsentreerida, mis on grupi olemasoluks hädavajalik.

Kuigi sotsiaalse representatsiooni loomisel oli kandev roll kogukonnal (seltsil), siis sotsiaalse kapitalina kasutavad loodud representatsiooni esindusfunktsiooni täitvad liikmed (seltsi juhatus). Tihtipeale oodatakse seltsi esindajalt arvamusiidri rolli võtmist. Eelkõige küll Supilinna puudutavates küsimustes, kuid tihtipeale avaldavad Supilinna esindamise läbi tuntuks saanud inimesed arvamust ka Supilinna mitte puudutavates küsimustes representeerides ennast supilinlasena. Sel juhul avaldub Supilinnaga seotud tiitli kasutamine sotsiaalse kapitalina. Näiteks tutvustatakse seltsi kunagise esimehe, Mart Hiobi seisukohti raudtee ehituse küsimustes meedias pealkirja all „Rail Baltic annab Supilinna aktivistile aru“ (Reimer, 2016). Kuigi Hiob kolis Supilinnast ära juba mitu aastat tagasi, seostatakse teda jätkuvalt Supilinnaga. Samuti seostatakse Supilinnaga lastekirjanik Mika Keraneni, kes ei ole mitte kunagi Supilinnas elanud, kuid kelle kirjutatud lasteraamatute tegelased seiklevad Supilinnas. Vastupidine näide on Anzori Barkalaja, kes ei presenteeeri ennast supilinlasena, kuigi on üks esimese laine skvotteritest. Sotsiaalse kapitali kasutamine sõltub mitmetest asjaoludest. Ühelt poolt inimese isiklikust huvist ennast supilinlasena representeerida, teisalt aga võib saada Supilinna märgi külge ka siis, kui Supilinnaga seotus puudub.

Sotsiaalsete representatsioonide teooria kohane fenomenide konstrueerimine toimub gentrifikatsiooniprotsessis teise laine esindajate poolt. Teise laine esindajad kasutavad sotsiaalse representatsiooni konstrueerimiseks esimese laine poolt loodud *imagot*, seda vastavalt oma vajadustele ja väärtushinnagutele kohandades, ning tarvitavad loodud kuvandit sotsiaalse kapitalina (Joonis 5). Konstrueeritud sotsiaalse representatsiooni kohaselt on tegemist kõigi vastu sõbraliku ja sotsiaalset mitmekesisust aksepteeriva kodanikuühiskonna väärtusi hindava kogukonnaga, mis elab miljööväärtuslikus ja rohelises linnaosas. Kolmanda laine gentrifitseerijate jaoks on aga teise laine vabameelsus harjumatu ning kuigi nad on piirkonda tulnud just teise laine poolt loodud sotsiaalse representatsiooni pärast, ei võta nad seda sisemiselt omaks ning hakkavad loodud representatsiooni ise hävitama.

Joonis 5. Sotsiaalse kapitali kasutamise skeem. Järjestikku kulgevate gentrifikatsioonilained konstrueerivad igaüks oma sotsiaalsed representatsioonid. Värvide sarnasus näitab lainete normide sarnasust ühiskonna internaliseerimise normidega. Sotsiaalse kapitalina kasutab sotsiaalsed representatsioonid teine laine.

6.3. *Habitus* ja internaliseerimine Supilinnas

Taustsüsteemiks oleva gentrifikatsiooniprotsessi kulgemisega samaaegselt toimuvad sotsiaalsed protsessid, mida gentrifikatsioon oma olemasoluga mõjutab. Üldisel tasemel toimub pidev ühiste normide ja reeglite omaks võtmine, mis puudutab kõiki ühiskonna liikmeid. Lisaks üldistele normidele toimub samaaegselt ka oma normide ja reeglite omaks võtmine väiksemate gruppide sees. Gruppide sisesed normid erinevad nii gruppidevahelistest kui ka üldistest normidest. Iga gentrifikatsioonilaine poolt omaks võetud normidel ja reeglitel on internaliseerimise normide tunnused. Tänu sellele, et ühe laine sisesed normid erinevad teise laine sisestest normidest on võimalik laineid üksteisest eristada. Järgnevas peatükis proovitakse leida gentrifitseerimislainete vahelist internaliseerimise normide ja reeglite erinevust ning kirjeldada seda, kuidas gentrifikatsiooniprotsessi kulgedes piirkonnas kehtivad normid ja reeglid muutuvad. Gentrifikatsioon kui ühiskonnas toimuv muutus põhjustab muidu kooskõlas eksisteeriva *välja* ja

habitus'e vahel vastuolusid. *Välja* moodustab suhete võrgustik, mis mõjutab *habitus*'e ehk püsivate hoiakute kujunemist.

Perioodiliste lainetena toimuval elanikonna vahetumisel on võimalik eristada kolme gentrifikatsioonilainet. Piir kahe üksteisele järgneva laine vahel ei ole konkreetselt fikseeritud. Ühe laine üleminek teiseks toimub pikema perioodi jooksul, mil varasema laine indiviidide osakaal väheneb sedavõrd, kuivõrd suureneb järgmise laine indiviidide hulk piirkonnas. Kuna laineid iseloomustavad erinevad omaksvõetud normid, siis on just tänu normide erinevusele võimalik lainete vahetumist jälgida. Normide erinevus avaldub *välja* ja väljakujunenud *habitus*'e vahelises ebakõlas. Ennekõike kiirete sotsiaalsete muutuste korral, nagu seda on gentrifikatsioon, tekib ebakõla *välja* ja *välja* toimetel väljakujunenud *habitus*'e vahel, mida põhjustab *välja* muutumine.

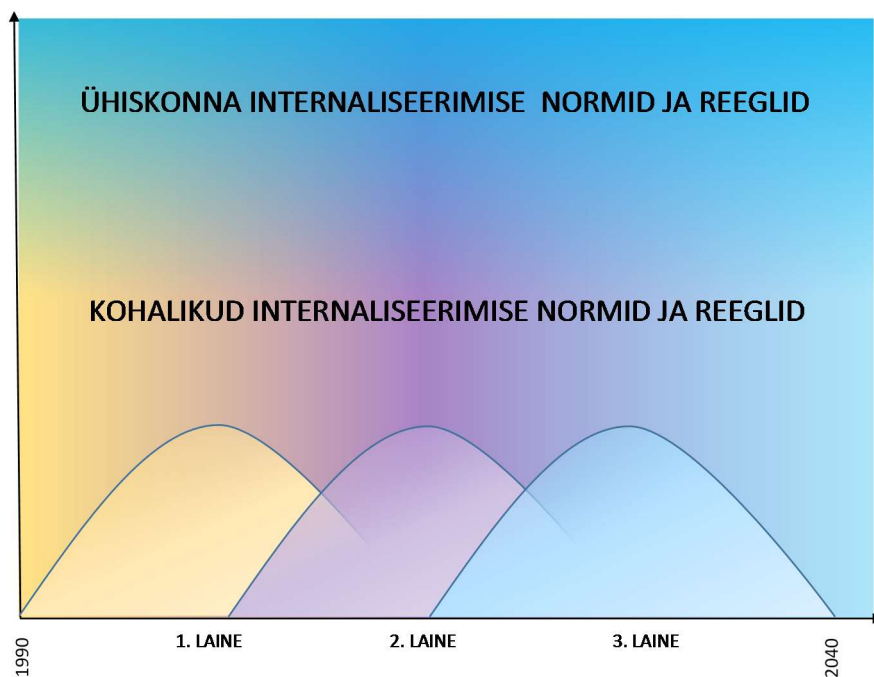
Esimese laine moodustas elanikkond, keda Supilinna tookordne elanik Anzori Barkalaja iseloomustab kui romantilis-robinhuudlikku. (Liin, 2017). Teise laine ühiseks eesmärgiks oli organiseeritud kogukondlik tegevus, mille tulemusena loodi Supilinna Selts (2002). Seltsi koondunud elanikke ühendab ühine tegutsemine ning sarnased väärtushinnangud. Kord aastas toimub piirkonna festival „Supilinna Päevad“ ja ilmub kohalik ajaleht „Supilinna Tirin“. Regulaarne igapäevane ühistegevus avaldub kaasarääkimises piirkonna elukeskkonda (ruumilist planeerimist) puudutavates küsimustes. Ühise platvormi esindamiseks on vajalik ühistes väärtustes kokku leppimine. Internaliseerumise kohaselt on kõigil grupiliikmetel teatav ühisosa, mille 2004. aastal fikseerisid teise laine esindajad dokumendis „Supilinna edendamise kava aastateks 2006–2016“ (Supilinna Selts, 2004). Kava üldiseks eesmärgiks oli linnaosa kompleksne, tasakaalustatud ja säästva arengu põhimõtetest lähtuv arendamine ning see on olnud aluseks piirkonna elanike huvide kaitsmisel.

Gentrifikatsioonilainete vahetumisega toimuvad omaks võetud väärtushinnagute muutused. Kui võrrelda erinevate lainete väärtushinnagute kattumist ühiskonna internaliseerimisnormidega, siis esimese laine väärtushinnangud erinevad kõige enam ühiskondlikest internaliseerimise normidest, teise laine ja kolmanda laine gentrifitseerijate üldised väärtushinnangud on juba rohkem

ühiskondlike normide ja reeglite sarnased, kuid erinevad piirkonda puudutavates konkreetsetes küsimustes. Kui esimene laine ei pidanud oluliseks piirkonna üldist heakorda, siis laine lainelt on selles küsimuses seisukoht muutunud. Teise laine gentrifitseerijad soovivad eelkõige piirkonna eripärasid säilitada, vastupidiselt kolmanda laine gentrifitseerijatele, kes pooldavad enam ühiskondlikke internaliseerimise normide ja reeglite päraseid arenguid. Kolmanda laine esindajad peavad oluliseks tänavate asfalteerimist ja õuedele parklate rajamist.

Internaliseerimise normide muutumist saab jälgida Supilinna planeeringutes, kus nõukogude ajal lammutamisele määratud piirkonnast on omavalitsuse arvates saanud arendamist vääriv piirkond, ilma, et seda oleks vahepeal parendatud. Toimunud ei ole mitte muutused piirkonna ruumilises keskkonnas, vaid internaliseerimise normides, mida esindavad kohaliku omavalitsuse ametnikud, kelle otsuseid paratamatult samuti isiklikud väärtushinnangud mõjutavad.

Kokkuvõtteks võib öelda, et vastuolud erinevate gentrifikatsioonilainete ja internaliseerimise normide vahel avalduvad elukeskkonna tulevikku puudutavates küsimustes, mis fikseeritakse planeeringutes. Kui gentrifikatsiooni teise laine esindajad hindavad miljööväärtuslikku piirkonda just sellisena, nagu nad selle kümmekond aastat tagasi eest leidsid, siis kolmanda laine gentrifitseerijate arvates tuleks piirkonda enam korrastada. Erinevalt teise laine seisukohast, mis vastandab ennast ühiskondlikele normidele, on kolmanda laine seisukoht enam ühiskonna poolt omaks võetud ja internaliseerimise normide sarnane. Piirkonda viimastel aastatel kolinud inimeste (kolmas laine) ettekujutus oma elukeskkonnast ning selle tulevikust, erineb olulistes küsimustes varasemate elanike (esimene ja teine laine) omast. Eelnevalt kirjeldatud kajastab alljärgnev skeem (Joonis 6).

Joonis 6. Habitus't ja internaliseerimist kirjeldav skeem. Järjestikku kulgevate gentrifikatsioonilainete poolt omaks võetud normid erinevad nii lainete kaupa (värvitud alad skeemil, esimene laine kollane, teine laine lilla, kolmas laine sinine) kui ka ühiskonna poolt omaksvõetud normidest (sinine).

6.4. Internaliseerimismuutumine Supilinna ruumilises planeerimises

Sotsiaalsete representatsioonide teooria kohaselt eksisteerivad samaaegselt kaks erinevat tasemel representatsiooni. Lisaks domineeriva kultuuri internaliseerimise normidele eksisteerivad ka kollektiivsed representatsioonid (Wagner, 1998), mistõttu on ruumilise elukeskkonna kujundamist võimalik käsitleda kahel tasandil. Riigi tasandil kajastavad ühiskonna poolt omaks võetud internaliseerimise norme kohaliku omavalitsuse poolt kehtestatud planeeringud, kohalikul tasandil aga kogukonna poolt omaks võetud (internaliseeritud) väärtushinnangud. Järgnevalt vaadataksegi, millised on erinevused internaliseerumise aluseks olevate normide ja erinevate gentrifikatsioonilainete poolt tunnustatud väärtuste vahel ning mil moel need avalduvad.

19. sajandi teisel poolel Euroopas levinud ideed jõudsid Supilinna 1950ndatel, mil Supilinna planeeringud nägid ette kas osalise või täieliku piirkonna lammutamise. Tookordse autoritaarse

planeerimissüsteemi kohaselt ei peetud planeerimise käigus vajalikuks kohalike elanike kaasamist ega nende arvamusega arvestamist. Kuigi ka edasiste planeeringute koostamisse ei kaasatud kohalikke elanikke, muutusid planeeringulahendused piirkonna suhtes säästvamaks, sest toimusid üleüldised muutused internaliseerumismisnormides. Internaliseerumismisnormide muutus kajastus ka planeeringulahendustes. Lammutamise asemel hakati aina enam rääkima omanäolise miljööga ajaloolise keskkonna restaureerimisest ja rekonstrueerimisest. Esimest korda peeti Supilinna väärtuslikuks piirkonnaks 1986. aastal koostatud Supilinna rekonstrueerimise kontseptsioonis ja 1999. aastal kehtestatud Tartu linna üldplaneeringus märgiti, et Supilinn on küll väärtuslik, kuid ei nõutud selle säilitamist.

1997. aastal algatatud Supilinna üldplaneeringu koostamisel toimus esimest korda avalikustamine. Mitte küll kaasamine osalusplaneerimise põhimõtte kohaselt, vaid eelõige omavalitsuse -poolne elanikkonna informeerimine. Omavalitsuse poolt omaks võetud normide erinevus kohalike elanike poolt omaks võetud normidest tuli ilmseks planeeringu avalikul arutelul. Kui kohalikud elanikud pidasid väärtuslikuks Supilinna ajaloolist miljöo ja soovisid seda säilitada, siis kohaliku omavalitsuse arvates oli tegemist amortiseerunud piirkonnaga, mis vajab uuendamist. Nõukogudeajal kasutusel olnud autoritaarset planeerimispraktikat rakendades kehtestas omavalitsus 2001. aastal planeeringulahenduse, mis nägi ette piirkonna olulise tihendamise, millele elanikud aktiivselt vastu seisis. Oma seisukohtadele kinnituse leidmiseks viisid kohalikud aktivistid piirkonna elanike seas läbi elukeskkonda puudutava küsitluse, mille tulemustele toetudes kaitsti oma seisukohti linnavalitsuses. Samal ajal hakati aina enam rääkima vanade linnaosade miljööväärtustest ja nende restaureerimisest. See omakorda tõi kaasa üldiste elukeskkonda puudutavate internaliseerimismisnormide muutuse ühiskonnas, mis omakorda avaldas mõju ka kohalikule omavalitsusele ja 2005. aastal kehtestatud Tartu linna üldplaneeringus määrati Supilinna linnaosa miljööväärtuslikuks piirkonnaks, kus kuuluvad säilitamisele hooned, krundistruktuur, tänavatevõrk jms. Vastuolu neli aastat varem (2001) kehtestatud Supilinna üldplaneeringuga viis uue Supilinna planeeringu ("Supilinna linnaosa miljööväärtusega hoonestusala kaitse- ja kasutamistingimuste ning linnaosa maa- ja veealade üldiste kasutamise- ja ehitustingimuste täpsustamine ning täiendamine," 2014) koostamiseni, mille kehtestamiseni jõuti 2014. aastal, milles tunnistati Supilinn väärtuslikuks piirkonnaks, mida tuleb säilitada.

Kehtestatud planeeringulahendused kajastavad ühiskonna internaliseerimise reegleid ja norme. Kui nõukogudeaegsetes planeeringutes nähti ette piirkonna lammutamine, siis kehtiv planeering nõuab piirkonna säilitamist. Planeeringulahendustes toimunud muutused näitavad seda, millisel määral on internaliseerimismid muutunud. Internaliseerimismid muutuseid on kaasa toonud nii planeerimissüsteemi muutumine autoritaarsest kaasavaks kui ka teistes valdkondades (restaureerimises, keskkonnakaitses, ökoloogilises mõtlemises jms) väärtushinnangutes toimunud muutused (Joonis 7).

Joonis 7. Internaliseerimismid muutus restaureerimises. Vasakul 1999. aastal ja paremal 2017. aastal omavalitsuse poolt kooskõlastatud projekti alusel remonditud elumajad Supilinnas.

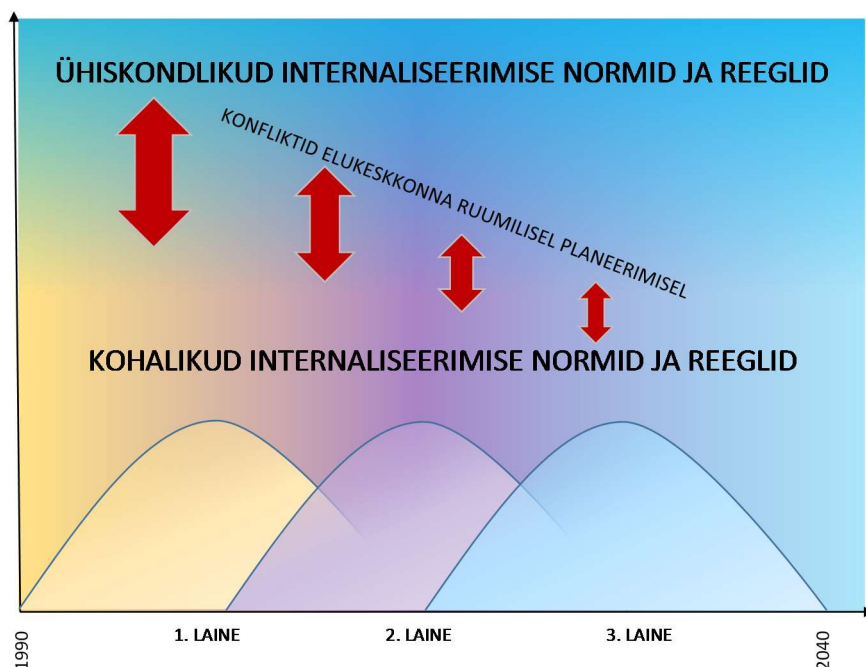
Planeerimisteooria kohaselt on planeerimine avalik protsess ja planeering dokument, milles fikseeritakse kokkulepped piirkonna ruumilise keskkonna arengut puudutavates küsimustes. Planeerimist reguleerivad seadusandlikud aktid annavad ette normid (parkimismid, korterite ja parkimisplatside suhte jne), mida peab planeeringus järgima, mis osaliselt on oma olemuselt internaliseerimise normid. Näiteks on kõigile iseenesestmõistetav, et jalakäijad ületavad sõiduteed selleks ettenähtud kohas (ülekäigurajal). Seetõttu ei ole väga selget piiri seadustes fikseeritud internaliseerimise normide ja seadustes fikseerimata internaliseerimise normide vahel. Osalusplaneerimisel, mille puhul on oluline kohalike elanike kaasamine planeerimisprotsessi, on planeeringu kehtestamiseks vajalik kokkuleppe sõlmimine kohaliku omavalitsuse, keda esindavad ametnikud, ja huvitatud osapoolte vahel (kohalikud elanikud). Kuna nii ametnikud kui ka kohalikud elanikud on internaliseerimise normide poolt mõjutatud, siis paratamatult avaldab see

mõju ka planeerimisotsustele. Seetõttu kajastavad planeeringud internaliseerimise norme, kuid teevad seda seaduse piires.

Supilinna 2001. aastal kehtestatud üldplaneeringu koostajate sõnul oli 1991. aasta omandireformi käigus moodustatud krundijaotus kaootiline ja ei vastanud olemasoleva hoonestuse struktuurile, mistõttu see vajab korrastamist (Siim ja Põllumaa, 2001). Probleemi lahendusena nähti ette krundistruktuuri ümberjagamist, lisatänavatega suurte kvartalite tükeldamist ning üleüldist hoonestuse tihendamist. Tookordsetel planeeringu avalikel aruteludel leidis omavalitsuse poolt väljapakutud lahendus elanike tugevat vastuseisu, mis aga jäeti arvesse võtmata. Mitmed 2001. aasta Supilinna üldplaneeringu koostajate väited (Siim ja Põllumaa, 2001) on hilisemate uuringute (Artes Terrae, 2010) käigus ümber lükatud. 2014. aastal on omavalitsuse poolt kehtestatud üldplaneeringus (Tartu linnavalitsus, 2014) fikseeritud seisukoht vastupidine - säilitada tuleb kogu krundistruktuur.

Tõenäoliselt on internaliseerumismuutusele kaasa aidanud osalusplaneerimispõhimõtete rakendamine, mille järgi peab planeerimine põhinema tõestel faktidel (Habermas, 1985). Kuigi tänase planeerimisteeooria kohaselt on aktsepteeritav arvamuste paljusus (Innes, 2004) ja kohalike väärtuste tuvastamisel peetakse tähtsaks koostööd kohalike elanikega (Healey, 2003), ei realiseeru need põhimõtted alati praktikas. Supilinna elanike seas 2011. aastal läbiviidud uuringu tulemused näitavad, et sellisel kujul osalusplaneerimine ei ole piisav elanikkonna kaasamiseks, sest 1/3 vastanute arvates ei arvesta omavalitsus nende arvamusega, vaid 28% vastanute hinnangul on nende arvamust planeerimisprotsessis arvesse võetud (Supilinna Selts jt, 2011). Seda kinnitab ka konkreetne planeeringulahendus. Olenemata sellest, et osalusplaneerimise käigus kaasatud suur osa elanikkonnast (67% kõigist vastanutest) ei pooldanud uute tänavate rajamist, annab omavalitsuse kehtestatud planeeringu lõpplahendus lisatänavate rajamise võimaluse (Supilinna Selts jt, 2011). Viimase muudatuse valguses, mis planeerimisseadusesse sisse viidi, ei ole oodata osalusplaneerimispõhimõtete aktiivsemat rakendamist.

Kohalike elanike poolt omaks võetud väärtushinnangute muutumine on toimunud paralleelselt gentrifikatsioonilainete vahetumisega. Tänu aina enam rakenduvale osalusplaneerimisele kerkivad kohalike elanike ja omavalitsuse vahelised erinevused esile planeerimise protsessis. Väärtushinnangute muutumist saab jälgida planeeringulahendustes, milles tänu osalusplaneerimisele arvestatakse aina enam kohalike elanike arvamusi. Kuna gentrifikatsioonilainete poolt omaks võetud normid on erinevad, siis ei ole kõigi kohalike elanike seisukohad ruumilist arengut puudutavates küsimustes samasugused. Teise laine esindajad ei soovi näiteks tänavate kordategemist (eelistavad pigem auklikke tolmuiseid teid kui lausasfalti), piirkonna tihendamist ja uute elamute ehitamist jne. Kolmanda laine väärtushinnangud kattuvad rohkem omavalitsuse nägemusega, mis näeb ette piirkonna korrastamist ja arengut. Selgelt avalduvad erinevate gentrifikatsioonilainete poolt omaks võetud väärtushinnangud piirkonna elukeskkonna ruumilise planeerimise käigus. Ühiskonna internaliseerimise normide ja gentrifikatsioonilainete poolt omaks võetud normide konfliktid kerkivad esile osalusplaneerimisel (Joonis 8).

Joonis 8. Ühiskonna internaliseerimismormide ja erinevate gentrifikatsioonilainete poolt omaks võetud normide erinevuste tõttu tekkivad konfliktid keskkonna ruumilisel planeerimisel.

KOKKUVÕTE

Käesolevas töös võeti vaatluse alla kogukonna poolt omaksvõetud reeglite kujunemine gentrifitseerivas piirkonnas ja jälgiti gentrifikatsiooni käigus toimuvat muutumist. Esmalt hinnati Supilinnas toimuva protsessi vastavust gentrifikatsiooni teoreetilisele seaduspärasusele ning prognoositi teooriale tuginedes Supilinnas kulgeva gentrifikatsiooniprotsessi edasist kulgu. Teisena uuriti gentrifikatsiooni mõju *välja* muutumisele, mis omakorda *habitust* kujundab. *Väljas* toimuvaid muutuseid jälgiti gentrifikatsioonilainete poolt omaks võetud normide muutumise kaudu. Kolmandaks vaadati seda, kuidas gentrifikatsiooniprotsessis sotsiaalset representatsiooni konstrueeritakse, kes seda konstrueerivad ja kuidas juba konstrueeritud representatsiooni sotsiaalset kapitali luuakse. Nimetatud protsessidel on oluline mõju piirkonna elanike väärtushinnangute kujunemisele. Tulenevalt uuringu eesmärgist, milleks oli teada saada, kuidas kohalike elanike arvamus kujuneb, mida osalusplaneerimisel väljendatakse, vaadeldi eespool nimetatud protsesside käigus kujunenud norme osalusplaneerimise kontekstis.

Kokkuvõtvalt võib välja tuua, et Supilinnas on toimumas gentrifikatsiooniprotsess, mis on jõudnud käesoleva töö koostamise ajaks faasi, mida iseloomustab teise laine üleminek kolmandasse. Gentrifikatsioon mõjutab pidevalt *välja*, mis avaldub omaks võetud normide muutumises. Internaliseerimise normide muutusest tingitud *välja* muutus avaldab pidevat survet *habitusele*, mille muutumine on aeglasem kui omaks võetud normide muutumine. Internaliseerimise normid omakorda kujundavad sotsiaalset representatsiooni. Konstrueeritud sotsiaalset representatsiooni kasutatakse aga sotsiaalse kapitali loomisel.

Käesoleva töö kõige olulisem tulemus on see, et uuring võimaldab teada, mis on kujundanud ja kuidas on kujunenud seisukohad, mida piirkonna elanikud keskkonna ruumilisel planeerimisel esindavad. Käesolevas töös näidati, et kohalike elanike arvamuste kujunemine on mõjutatud keeruliste ja omavahel läbipõimunud protsesside poolt. Töö tulemused kinnitavad seda, et keskkonna ruumilisel planeerimisel on vajalik sotsiaalsete protsesside uurimine, et mõista paremini kohalike elanike seisukohti koos nende kujunemise põhjustega. Tulevikku suunatud otsuste langetamisel on vajalik tunda sotsiaalsete protsesside kulgemise reeglipärasusi, et arvestada neid osalusplaneerimisel.

KASUTATUD KIRJANDUS

- Ait, J., 2015. Juhkentali asumiseltsi kujunemisest: ideedest tegevusteni. Tallinna Ülikool, Tallinn.
- Aksiim, A., 2013. Gentrifikatsiooni uurimine Eestis (Bakalaureusetöö). Tartu Ülikool, Tartu.
- Annist, A., 2011. Otsides kogukonda sotsialismijärgses keskuskülas. Arenguantropoloogiline uurimus [Seeking community in postsocialist Estonian centralised villages. A study in the anthropology of development]. Tallinna Ülikooli Kirjastus, Tallinn.
- Annist, A., 2006. Seeking community in post-Soviet Estonian centralised villages (Otsides kogukonda sotsialismijärgsetes Eesti keskuskülades) (Doktoritöö). Londoni Ülikool, University College London, London.
- Artes Terrae, 2010. Supilinna ruumilise kujunemise analüüs ja ettepanekud teemaplaneeringu koostamiseks.
- Atkinson, R., 2004. The Evidence on the Impact of Gentrification: New Lessons for the Urban Renaissance. *Eur. J. Hous. Policy* 4, 107–131.
- Bauer, M.W., Gaskell, G., 1999. Bauer, M.W., & Gaskell, G. (1999). Towards a paradigm for research on social representations. , 29, 163–185. *J. Theory Soc. Behav.* 163–185.
- Bourdieu, P., 1972. *Outline of a Theory of Practice*. Cambridge University Press.
- Bourdieu, P., Wacquant, L.J.D., 1992. *An Invitation to Reflexive Sociology*, 1st edition. ed. University Of Chicago Press, Chicago.
- Brouillette, S., 2009. Literature and Gentrification on Brick Lane. *Criticism* 51, 425–449.
- Brown, B., Perkins, D.D., Brown, G., 2003. Place attachment in a revitalizing neighborhood: Individual and block levels of analysis. *J. Environ. Psychol.* 23, 259–271.
- Caulfield, J., 1989. Gentrification and Desire. *Can. Rev. Sociol. Anthropol.* 26, 617–632.
- Coleman, J., 1990. *Foundations of Social Theory*. The Belknap Press of Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts, and London, England.
- Durkheim, 1893. *The Division of Labour in Society*.
- Elias, N., 2013. Mis on sotsioloogia? Tallinna Ülikooli Kirjastus, Tallinn.
- Feldman, M., 2000. *Gentrification and Social Stratification in Tallinn: Strategies for Local Governance*. Viin.

- Fischer, F., Forester, J., 1993. *The Argumentative Turn in Policy Analysis and Planning*. Duke University Press, Durham.
- Forester, J., 1988. *Planning in the Face of Power*.
- Griffith, J.M., 1996. Gentrification: Perspectives on the Return to the Central City. *J. Plan. Lit.* 11, 241–255.
- Habermas, J., 1985. *The Theory of Communicative Action, Volume 1: Reason and the Rationalization of Society*, Reprint edition. ed. Beacon Press, Boston.
- Hanifan, L.J., 1920. *The Community Center*. Silver, Burdett & Company, Boston.
- Haworth, L., 1958. A Natural Science of Society. A. R. Radcliffe-Brown. *Philos. Sci.* 25, 299–300.
- Healey, P., 2003. Collaborative Planning in Perspective. *Plan. Theory* 2, 101–123.
- Healey, P., 1997. *Collaborative Planning: Shaping Places in Fragmented Societies*. UBC Press.
- Hiob, M., 2016. The shifting paradigm of spatial planning in Estonia: The rise of neighbourhood participation and conservation of built-up areas through the detailed case study of Supilinn, a historic suburb of Tartu city, Estonia (Dokoritöö). Tallinna Tehnikaülikool, Tartu.
- Hiob, M., 2012. Planeeringuline kujunemine Supilinn 17.-21. sajandi linnakaartidel ja -plaanidel. *Acta Archit. Nat.* 51–74.
- Hiob, M., Nutt, N., 2016. Spatial Planning in Estonia – From A Socialist to Inclusive Perspective. *Transylv. Rev. Adm. Sci.* 12, 63–79.
- Hiob, M., Nutt, N., 2010. Supilinna teemaplaneeringu muinsuskaitse eritingimused.
- Hiob, M., Nutt, N., 2008. Urban Sprawl in Estonia.
- Hiob, M., Nutt, N., Nurme, S., 2010. Best Practice: The Influence of Local Residents on Urban Transformation. Case of the Society of Supilinn, Tartu, Estonia.
- Hiob, M., Nutt, N., Nurme, S., Luca, F.D., 2012. Risen from the Dead: From Slumming to Gentrification. *Transylv. Rev. Adm. Sci.* 8, 92–105.
- Ingold, T., 2008. Kerad ja sfäärid: Keskkonnamõtte topoloogiast. *Akadeemia* 1791–1810.
- Innes, J.E., 2004. Consensus Building: Clarifications for the Critics. *Plan. Theory* 3, 5–20.
- Jakobson, A., 1927. *Vaeste-Patuste alev*.
- Käärik, H., 2013. Pierre Bourdieu, in: *Klassikaline ja nüüdisaegne sotsioloogiline teooria*. Valik autoreid. Tartu Ülikool, Tartu, pp. 282–283.

- Kadarik, K., 2009. Siselinna vanemate eluasemete ja elanikestruktuuri muutused Tartus 1998-2008 (Bakalaureusetöö). Tartu Ülikool, Tartu.
- Kalling, K., 2012. Koolera Emajõe kallastel. *Acta Archit. Nat.* 2, 131–146.
- Kannike, A., 2012. Kodu Supilinnas: etnoloogiline vaade. *Acta Archit. Nat.* 2, 147–162.
- Kannike, A., 2002. Kodukujundus kui kultuuriloomine. *Etnoloogiline Tartu-uurimus*. Eesti Rahva Muuseum, Tartu.
- Kant, E., 1926. Tartu: linn kui ümbrus ja organism... Postimehe.
- Kartau, K., 2013. Ruumimuutused Supilinna piirkonnas (kursusetöö). Tallinna Ülikool, Tartu.
- Keränen, M., 2016. Jõmmu. Keropää, Tartu.
- Keränen, M., 2015. Küttepüuvargad. Keropää, Tartu.
- Keränen, M., 2014. Kuldne Lurich. Keropää, Tartu.
- Keränen, M., 2013. Professor Must. Keropää, Tartu.
- Keränen, M., 2012. Minu Supilinn: tõelise elu mekk. Petrone Print, Tartu.
- Keränen, M., 2011. Salapärase lillenäppaja. Keropää, Tartu.
- Keränen, M., 2010. Vana roosa maja. Jutulind, Tallinn.
- Keränen, M., 2009. Peidetud hõbedane aardelaegas. Jutulind, Tallinn.
- Keränen, M., 2008. Varastatud oranž jalgratas. Jutulind, Tallinn.
- Kibuvits, L., 1932. Soomustüdruk. Loodus, Tartu.
- Kiisa, H., 2009. Gentrifikatsioon Tallinnas (Bachelor Thesis). Tallinna Tehnikaülikool, Tallinn.
- Kurist, K., 2004. Gentrifikatsiooni eeldused ja uurimise võimalused Kalamajas teooriate põhjal (Bakalaureusetöö). Tallinna Ülikool, Tallinn.
- Lagerspetz, M., Liiv, D., Rikmann, E., Trummal, A., 2003. Tuntud ja tundmatu kodanikeühiskond. Avatud Eesti Fond.
- Lees, L., 2000. A Reappraisal of Gentrification: Towards a 'Geography of Gentrification. *Prog. Hum. Geogr.* 24, 389–408.
- Leppik, M., 2013. Ruumimuutused Supilinna piirkonnas (kursusetöö). Tartu Ülikool, Tartu.
- Lévi-Strauss, C., 2012. Strukturaal-antropoloogia. Tallinna Ülikooli Kirjastus, Tallinn.
- Liin, A., 2017. Skvottimise kuldsed algusaastad. *Supilinna Tirin* 22–23.
- Liin, A., 2012a. Supilinna Selts: kujunemine ja roll. *Acta Archit. Nat.* 111–130.
- Liin, A., 2012b. Selts sündis otsekui ise. *Supilinna Tirin* 10 4.

- Luts, O., 1933. Tagahoovis.
- Maiste, J., 2012. Romanss Supilinnas. Valge võim ja mustad noodid. *Acta Archit. Nat.* 2, 211–228.
- Maiste, M., Berendsen, V., 2012. Tartu Supilinna elanikkond 1897. aasta rahvaloenduse valguses. *Acta Archit. Nat.* 77–90.
- Maiste, M., Berendsen, V., 1999. Esimene ülevenemaaline rahvaloendus Tartus 28. jaanuaril 1897. Eesti Ajalooarhiiv, Tartu.
- Malinowski, B., 2013. Funktsioon ja struktuur Briti koolkonnas: Antropoloogia lugemik. TLÜ kirjastus, Tallinn.
- Männik, K., 2008. Gentrifikatsiooniprotsess: Tartu Supilinna näitel, aastatel 2003 - 2007 (Magistritöö). Eesti Kunstiakadeemia, Tallinn.
- Männik, K., 2003. Gentrifikatsioon Eestis - Supilinna näitel (Bakalaureusetöö). Tartu Ülikool, Tartu.
- Manzo, L.C., 2003. Relationships to non-residential places: Towards a reconceptualization of attachment to place. *J. Environ. Psychol.* 23, 47–61.
- Matjus, K., 2002. Gentrifikatsioon – Supilinn – Kalamaja (kursusetöö). Tartu Ülikool, Tartu.
- Moscovici, S., 1984. The phenomenon of social representations, in: *Social Representations*. Cambridge University Press, pp. 3–69.
- MTÜ Piritä Selts, 2011. Elanikkonna kaasamismudel Piritä linnaosas.
- Narayan, D., Cassidy, M.F., 2001. Narayan, D., Cassidy, M. F. A Dimensional Approach to Measuring Social Capital: Development and Validation of a Social Capital Inventory. *Academic Search Premier Current Sociology*, March 2001, Vol. 49. Issue 2, p. 59-102. *Acad. Search Prem. Curr. Sociol.* 49, 59–102.
- Norris, P., Inglehart, R., 2004. Religious Organizations and Social Capital, in: *Sacred and Secular. Religion and Politics Worldwide*. Cambridge University Press.
- Nutt, N., 2012. „MINA ELAN SIIN” – elavustumine Supilinnas. *Acta Archit. Nat.* 93–110.
- Nutt, N., 2001. Supilinn - Eesti stiilipuhtaim agul (lõputöö). Eesti Kunstiakadeemia, Tallinna Restaureerimiskool, Tartu.
- Nutt, N., Hiob, M., Kotval, Z., 2016. Supilinn, Tartu—The Lively Vernacular Against Urban Renewal: A Lefebvorean Critique. *Space Cult.* 19, 332–344.

- Nutt, N., Hiob, M., Nurme, S., n.d. The Story of "Ugly Duckling". The Run-Down Slum that Survived the Socialist System of Government has Turned to Desirable Residential Area.
- Nutt, N., Hiob, M., Nurme, S., Salmistu, S., 2013a. Gentrification in a Post-Socialist Town: The Case of the Supilinn District, Tartu, Estonia. *Transylv. Rev. Adm. Sci.* 9, 109–123.
- Nutt, N., Hiob, M., Nurme, S., Salmistu, S., 2013b. Challenge of gentrification in post-socialist city.
- Nutt, N., Liin, A., 2012. Eessõna. *Acta Archit. Nat.*
- Proshansky, H.M., 1978. The City and Self-Identity. *Environ. Behav.* 10, 147–169.
- Proshansky, H.M., Fabian, A.K., Kaminoff, R., 1983. Place-identity: Physical world socialization of the self. *J. Environ. Psychol.* 3, 57–83.
- Putnam, R.D., 2000. *Bowling Alone: The Collapse and Revival of American Community*. Simon & Schuster, New York.
- Rämmer, A., 1998. Kuidas ühiskondlikud muutused mõjutavad sotsiaalseid representatsioone: ettekujutused ühiskonna kihistumisest. *Akadeemia* 10, 2099–2125.
- Reimer, A., 2016. Rail Baltic annab Supilinna aktivistile aru. *Postimees*.
- Remm, T., 2012. Tajuline, objektiivne ja sümboliline. *Acta Archit. Nat.* 2, 195–210.
- Remsu, O., 2014. Supilinna armastajad II. Tänapäev.
- Remsu, O., 2013. Supilinna armastajad I. Tänapäev.
- Remsu, O., 2012. Supilinna surmad. Tänapäev.
- Rikmann, E., 2007. Kodanikualgatuse organiseerumine Eestis 1998–2005, in: *Algatus, Osalus Ja Organisatsioonid. Uurimusi Eesti Kodanikuühiskonnast*. Avatud eesti Fond, Tallinn, pp. 115–120.
- Rikmann, E., Lagerspetz, M., Vallimäe, T., 2010a. Avaliku võimu ja kodanikuühenduste koostöö edendamise võtmeküsimusi. *Riigikogu Toim.* 21, 158–166.
- Rikmann, E., Lagerspetz, M., Vallimäe, T., Keedus, L., Sepp, M., Jesmin, T., Hinno, K., 2010b. Kodanikualgatuse institutsionaliseerumine Eestis 2009/2010. *Kodanikuühiskonna Sihtkapital*, Tallinn.
- SA Keskkonnaõiguse Keskus, 2011. Kaasava planeerimise mudel Tartumaa KOV-de näitel.
- Sarv, A., 2012. Värvid kohamälus. Nimed ja emotsioonid Supilinna ja Konnula mälestustes. *Acta Archit. Nat.* 177–194.

- Siilivask, M., 2012. Supilinna hoonestuse ja linnaruumi kujunemisest (18. sajandi lõpust 20. sajandi alguseni). *Acta Archit. Nat.* 37–48.
- Siim ja Põllumaa, 2001. Supilinna linnaosa üldplaneering.
- Smith, N., 1986. Gentrification, the Frontier, and the Restructuring of Urban Space, in: *Gentrification of the City*. Allen and Unwin, Boston, pp. 15–34.
- Supilinna linnaosa miljööväärtusega hoonestusala kaitse- ja kasutamistingimuste ning linnaosa maa- ja veealade üldiste kasutamise- ja ehitustingimuste täpsustamine ning täiendamine, 2014.
- Supilinna Selts, 2004. Supilinna edendamise kava aastateks.
- Supilinna Selts, Eesti Planeerijate Ühing, Tartu linnavalitsus, 2011. Osalusplaneerimine Supilinna teemaplaneeringu koostamisel.
- Supilinn minu elus, 2006. Koost. Heiki Valk.
- Sztompka, P., 1996. Trust and emerging democracy: Lessons from Poland. *Int. Sociol.* 37–62.
- Talivee, E.-M., 2012. Kirjanduslik linn. Kohtumine Supilinnaga. *Acta Archit. Nat.* 2, 163–176.
- Tartu linnavalitsus, 2014. Supilinna linnaosa miljööväärtusega hoonestusala kaitse- ja kasutamistingimused ning linnaosa maa- ja veealade üldised kasutamise- ja ehitustingimused.
- Tartu linnavalitsus, 2013. Tartu ja tartlased.
- Tartu linnavalitsus, 2008. Tartu ja tartlased.
- Tartu linnavalitsus, 2003. Tartu ja tartlased.
- Tartu linnavalitsus, 1998. Tartu ja tartlased.
- Tartu ülesehitamine: Arvamusi 1941. aasta sügisest, 2011. . *Akadeemia* 7, 1324–1334.
- Taylor, N., 1998. *Urban Planning Theory Since 1945*. SAGE Publications Ltd, 1 Oliver's Yard, 55 City Road, London EC1Y 1SP United Kingdom.
- Taylor, R.B., 1996. Neighborhood responses to disorder and local attachments: The systemic model of attachment, social disorganization, and neighborhood use value. *Sociol. Forum* 11, 41–74.
- Teedema, L., 2012. Supilinna asustuse kujunemine 18.- 19. sajandil. *Acta Archit. Nat.* 2, 11–36.
- Teedema, L., 2010. Supilinna asustuse kujunemine 1704-1899 (Magistritöö). Tartu Ülikool, Tartu.
- Valk, H., 2009. Soovin pikka iga kriisile! Supilinna Tirin 12.

- Valk, H., 2006. Supilinn minu elus, Heiki Valk. ed. Supilinna Selts, Supilinn.
- Ventsel, A., Raudsepp, M., 2015. Sotsiaalsete süsteemide võim ja semiootiline autonoomia. Akadeemia 4, 651 – 688.
- Wagner, W., 1998. Social Representations and beyond: Brute Facts, Symbolic Coping and Domesticated Worlds. Cult. Psychol. 297–329.

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputöö üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Nele Nutt (18.03.1969)

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) enda loodud teose ÜHISKONDLIKE NORMIDE MUUTUMINE JA OMAKSVÕTMINE GENTRIFIKATSIOONI-PROTSESSI KÄIGUS TARTU SUPILINNA KOGUKONNA NÄITEL, mille juhendaja on Andu Rämmer.
 - 1.1. reprodutseerimiseks säilitamise ja üldsusele kättesaadavaks tegemise eesmärgil, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace-is lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;
 - 1.2. üldsusele kättesaadavaks tegemiseks Tartu Ülikooli veebikeskkonna kaudu, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace'i kaudu kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni.
2. olen teadlik, et punktis 1 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.
3. kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse seadusest tulenevaid õigusi.

Tartus, 27.05.2017